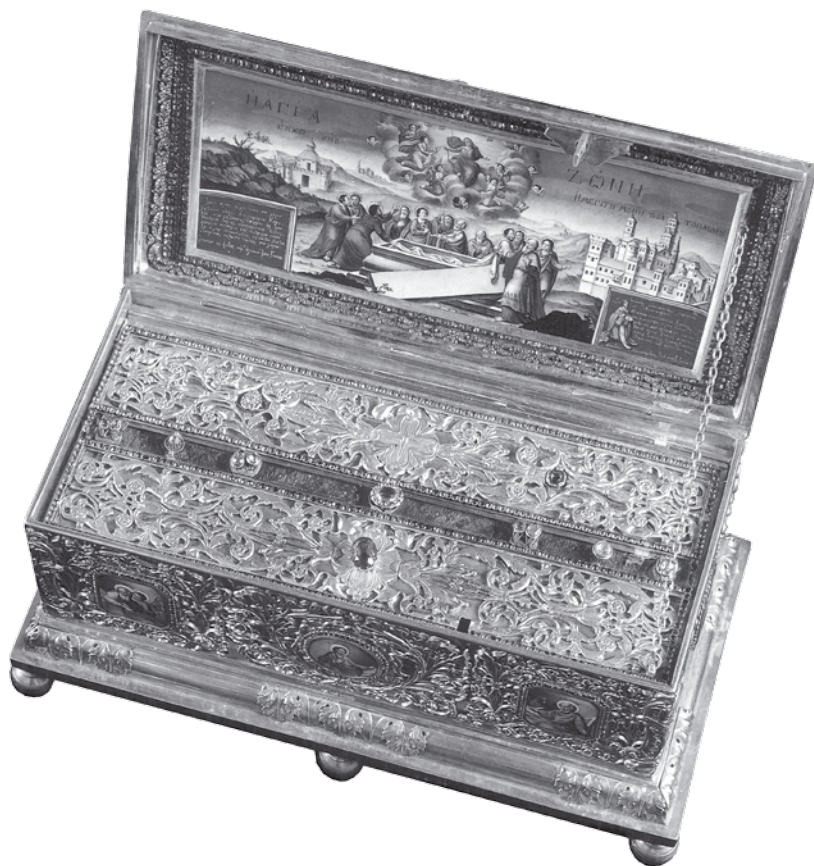

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΜΠΟΝΟΒΑΣ

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΝΑΧΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΓΙΑ ΖΩΝΗ
ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΑΠΟ ΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ
ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ ΛΙΟΚΑΛΗ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ
Η ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (1855)*

Η αγία Ζώνη (εικ. 1) αποτελεί το μοναδικό κειμήλιο από τη ζωή της Θεοτόκου και το παλλάδιο της μονής Βατοπαιδίου Άθω. Σύμφωνα με την παράδοση, η αγία Ζώνη είναι πλεγμένη με τρίχες καμήλας από την ίδια τη Θεοτόκο, η οποία την παρέδωσε στον απόστολο Θωμά κατά τη Μετάστασή της στον ουρανό. Η τύχη του κειμήλιου συνδέεται με βυζαντινούς αυτοκράτορες. Αρχικά, η αγία Ζώνη φυλασσόταν στα Ιεροσόλυμα μέχρι τον 4ο αιώνα, όταν ο Μέγας Θεοδόσιος και ο γιος του Αρκάδιος την αφιέρωσαν στον ναό των Χαλκοπρατειών Κωνσταντινούπολης. Αργότερα, η αγία Ζώνη μεταφέρθηκε από τον Λέοντα ΣΤ΄ Σοφό (886-912) στο παλάτι, όπου θεράπευσε τη σύζυγό του Ζωή, η οποία κέντησε τη Ζώνη με χρυσή κλωστή. Επί Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180) καθιερώθηκε ο εορτασμός της αγίας Ζώνης την 31η Αυγούστου, ενώ το κειμήλιο αποτελούσε φυλακτήριο του βυζαντινού στρατού σε εκστρατείες. Με τη στρατιωτική ήττα του Ισαακίου Β΄ Αγγέλου από τον Βούλγαρο ηγεμόνα Ασάν το 1185, η Ζώνη περιήλθε στα χέρια του δευτέρου. Στη συνέχεια, το κειμήλιο αποκτήθηκε με ανάλογο τρόπο από τον Σέρβο ηγεμόνα Λάζαρο (1371-1389), ο οποίος αφιέρωσε το κειμήλιο στη μονή Βατοπαιδίου. Επικρατέστερη είναι η παράδοση ότι ο Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός (1347-1355) δώρισε την αγία Ζώνη στη Μονή. Τμήματα από την αγία Ζώνη, τον Τίμιο Σταυρό του Χριστού και συνήθως την κάρα του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου με-

* Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον πανοσιολογιότατο αρχιμανδρίτη π. Εφραίμ, καθηγούμενο της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου, ο οποίος μου εμπιστεύτηκε τη δημοσίευση του αρχαιακού υλικού, στους μοναχούς π. Ιωσήφ Σκευοφύλακα, Αββακούμ και Λάζαρο Βιβλιοθηκάρχους της ίδιας μονής για την εν γένει βοήθειά τους, καθώς επίσης στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών για την παραχώρηση της φωτογραφίας ΧΑΕ 3362 και στην κ. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου για την παραχώρηση του χάρτη του Wilhelm von Chabert(-Ostland).

Εικ. 1. Άθως, Μονή Βατοπαιδίου. Η λειψανοθήκη με το μεγάλο τμήμα της αγίας Ζώνης της Θεοτόκου.

ταφέρονταν από τους αγιοζωνίτες πατέρες (μέλη της αδελφότητας) της Μονής. Αυτοί διενεργούσαν ζητείες (πολυήμερα ταξίδια συλλογής ελεών) με αγιασμούς, εξομολογήσεις, λειτουργίες και αγρυπνίες σε περιοχές Ορθοδόξων Κοινοτήτων στην ευρύτερη περιοχή της Βαλκανικής και της Μικράς Ασίας. Στόχος ήταν η πνευματική τροφοδοσία, η ευτεκνία των πιστών και η απαλλαγή τους από επιδημίες (πανούκλα, χολέρα), ανομβρία, καύσωνα, σμήνη ακριδών και άλλων εντόμων¹.

AMB: Αρχείο Μονής Βατοπαιδίου.

1. Πρβλ. Γ. Μαντζαρίδης, «Θαυματοργές εικόνες καί ἅγια λείψανα», *Ἱερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου*, τ. Α', Ἅγιον Ὄρος 1996, σσ. 126-128, 329, σημ. 14, εικ. 86, 88. *Προσκλητήριο Ἱερᾶς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου*, Ἱερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2011, σσ. 59-60. *Ἱερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, Θαύματα Ἁγίας Ζώνης*, Ἱερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, Ἀθήνα 2007.

Το νεότερο αρχείο της μονής Βατοπαιδίου του Άθω διασώζει τεκμήρια από το 19^ο αι. με πλούσιο υλικό σχετικά με τις ζητήσεις των αγιοζωνιτών πατέρων. Ειδικότερα, διακόσια σαράντα πέντε λυτά δίφυλλα ή μονόφυλλα στην πλειοψηφία τους επιστολές πατέρων, αντιπροσώπων μετοχίων της Μονής, μητροπολιτών, προκρίτων και διαφόρων πιστών, καθώς επίσης καταγραφές προσφορών όλων των ανωτέρω προσώπων αποτελούν ενιαίο σώμα σε ανεξάρτητο φάκελο (Λυτόν Αρχείο, Φάκελος 16). Επιπλέον, εντοπίζονται αδιευκρίνιστος αριθμός από ομόθεμες επιστολές διαφόρων προσώπων διάσπαρτες σε κώδικες σταχωμένης αλληλογραφίας γενικού περιεχομένου, και τέλος μεμονωμένες καταχωρήσεις για δωρεές πιστών σε οικονομικά κατάστιχα.

Οι επισκέψεις των αγιοζωνιτών πατέρων στις Σέρρες καταγράφονται ως οι πλέον συχνές και μέγιστης διάρκειας συγκριτικά με τις επισκέψεις τους σε άλλες κοινότητες ορθόδοξων κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αι., όπως παρουσιάσαμε σε πρόσφατο άρθρο μας. Επιπλέον, οι Σέρρες ξεχωρίζουν ανάμεσα σε όλους τους προορισμούς των αγιοζωνιτών πατέρων για τα μεγάλα χρηματικά ποσά που αυτοί συγκεντρώνουν και καταγράφουν σε ενημερωτικές επιστολές, τις οποίες στέλνουν μαζί με χρηματοδέματα στη Μονή². Ενδεικτικά, παραθέτουμε τα θέματα ορισμένων επιστολών κατά τις διαδοχικές αποστολές της αγίας Ζώνης στις Σέρρες: 1. Αναφορά αγιοζωνιτών περί συλλογής 1800 γροσίων κατόπιν 400 αγιασμών, όπως αναφέρεται, ποσό μεγαλύτερο από τα αντίστοιχα ποσά στην Ξάνθη και Θάσο (16 Μαΐου 1827)³, 2. Αιτήσεις μητροπολιτών περί πρόσκλησης της αγίας Ζώνης (4 Οκτωβρίου 1836)⁴ στο Μυριότυφο, το Διδυμότειχο, στην Αδριανούπολη, τη Θάσο, την Αίνο (12 Σεπτεμβρίου 1836⁵) και ειδικά την Αίνο (16 Σεπτεμβρίου 1836⁶, 12 Δεκεμβρίου 1836⁷), στα Στεφανινά (17 Σεπτεμβρίου 1846)⁸, 3. Υπόσχεση προκρίτων στα Μουδανιά για παράδοση χρηματικού ποσού στους αγιοζωνίτες μεγαλύτερου από εκείνο των Σερραίων (2 Μαΐου 1905)⁹.

2. Ν. Μ. Μπονόβας, «Εγγραφα από το αρχείο της μονής Βατοπαιδίου σχετικά με τις περιοδείες μοναχών (19^{ος} αι.): τεκμήρια για την ιστορία των μετοχίων και την πνευματική ακτινοβολία της μονής», 6^ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, *Η εξακτίνωση του Αγίου Όρους στον ορθόδοξο κόσμο: τα μετόχια*, Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 21-23 Νοεμβρίου 2014, Αγιορειτική Εστία, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 479-482.

3. AMB, Λυτόν Αρχείο, Φάκελος 16, αρ. 16027α-β.

4. AMB, Λυτόν Αρχείο, Φάκελος 16, αρ. 16052α.

5. AMB, Λυτόν Αρχείο, Φάκελος 16, αρ. 16060α.

6. AMB, Λυτόν Αρχείο, Φάκελος 16, αρ. 16044α.

7. AMB, Λυτόν Αρχείο, Φάκελος 16, αρ. 16059α.

8. AMB, Λυτόν Αρχείο, Φάκελος 16, αρ. 16133α.

9. AMB, Τετράγωνον 5 Ζ, κ. 140/237. Ν. Μ. Μπονόβας, «Εγγραφα από το αρχείο της μονής Βατοπαιδίου σχετικά με τις περιοδείες μοναχών (19^{ος} αι.)», ό.π., σ. 482.

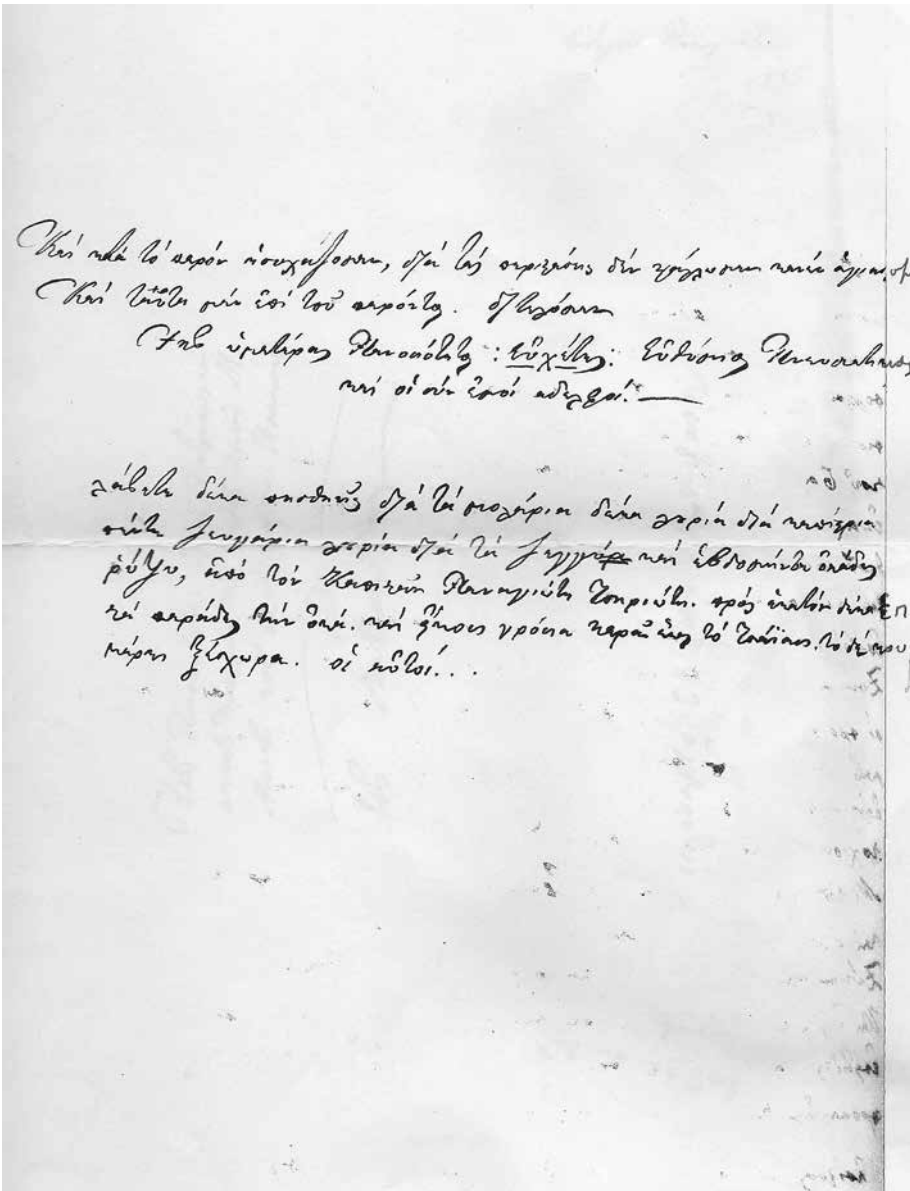
Από το σύνολο του σχετικού αρχειακού υλικού της μονής Βατοπαιδίου ξεχωρίζει ο «Κώδιξ 14» σταχωμένης αλληλογραφίας, ο οποίος περιέχει επιστολή σε δίφυλλο λευκού βιομηχανικού χάρτου (φφ. 421-422, 20,4x29,7 εκ.). Το κείμενο είναι γενικά ορθογραφημένο, με περιορισμένο αριθμό από λάθη, γραμμένο με μαύρη μελάνη στην πρώτη και στη δεύτερη σελίδα (φ. 421α-β).

Στο τέλος του κειμένου σώζεται η υπογραφή «||³⁰ ... Εὐθύμιος Πνευματικός καὶ ||³¹ οἱ σύν ἐμοί ἀδελφοί.» (φ. 421β), (εικ. 3). Η ιδιότητα του Ευθυμίου γίνεται γνωστή επίσης από το σημείωμα «||¹ Εὐθυμίου Πνευματικοῦ ||² 1855» στην τέταρτη σελίδα της επιστολής (φ. 422β). Το σημείωμα είναι αποδόσιμο σε δεύτερο χέρι, όπως φανερώνουν ο γραφικός χαρακτήρας, το πάχος της γραμμής από το σύνεργο γραφής και η ποιότητα της μελάνης. Μπορεί να αποδοθεί προφανώς σε κάποιο μοναχό που είχε διακόνημα στη γραμματεία της Μονής, όπου και παρέλαβε την επιστολή.

Η υπογραφή και το σημείωμα διαφωτίζουν, επίσης, τη σύνθεση της ομάδας των αγιοζωνιτών πατέρων. Ο πνευματικός Ευθύμιος θα ήταν πολύ πιθανόν ο επικεφαλής ιερέας της αποστολής, με συνοδούς κάποιον ιεροδιάκονο και ίσως έναν ακόμη μοναχό, σύμφωνα με τη συνήθη πρακτική των αγιορειτών. Έτσι, δικαιολογείται η αναφορά σε αδελφούς της Μονής.

Με το παραπάνω σημείωμα δηλώνεται, επίσης, το 1855 ως έτος σύνταξης της επιστολής. Περαιτέρω στοιχεία περί της ακριβούς ημερομηνίας δηλώνονται στο σημείωμα: «||¹ Ἰουνίου 22. ἡμ.[έρα] 3η ||² βιαστικῶς». Αυτό βρίσκεται στην τέταρτη σελίδα της επιστολής (φ. 422β) και προέρχεται από το χέρι του γραφέα της, όπως φανερώνουν τα κωδικολογικά στοιχεία του σημειώματος: γραφικός χαρακτήρας και ποιότητα μελάνης. Ο γραφέας ταυτίζεται με ένα από τα μέλη της αποστολής. Έτσι, η ημερομηνία συγγραφής της επιστολής προσδιορίζεται με ασφάλεια την ημέρα Τρίτη 22 Ιουνίου 1855. Ο χρονικός προσδιορισμός αποτελεί σημαντικό *terminus ante quem* για το θέμα του άρθρου μας σε συνδυασμό με εσωτερικά ημερολογιακά στοιχεία της επιστολής, τα οποία θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια. Συμβάλλει στον ακριβή χρονικό προσδιορισμό του ταξιδιού των αγιοζωνιτών από τον Άθω στις Σέρρες και της παραμονής τους στην πόλη κατά τις ημέρες από την Παρασκευή 18 έως την Τρίτη 22 Ιουνίου 1855.

Το κείμενο συγκεντρώνει το ενδιαφέρον με τις πληροφορίες που μεταδίδει επ' ευκαιρία του ταξιδιού των αγιοζωνιτών πατέρων (εικ. 2-3). Αρχικά αναφέρονται οι διαδοχικές στάσεις στις περιοχές από τα χωριά της Αμφίπολης, του Αχινού και του Ψυχικού στην πεδιάδα των Σερρών, και ακολούθως γεγονότα στην ίδια την πόλη: η κατάλυση των

Εικ. 3. Αρχείο μονῆς Βατοπαιδίου,
Κώδιξ Ἀγορευτικῆς Ἀλληλογραφίας 14, φ. 421β.

αγιοζωνιτών στο μετόχι της Παναγίας Λιόκαλης, η προσκύνηση της αγίας Ζώνης από τους κατοίκους της πόλης στην Παλαιά Μητρόπολη των Αγίων Θεοδώρων και τέλος η εκδήλωση και η κατάσβεση πυρκαγιάς που ξέσπασε στην κεντρική αγορά της πόλης.

Στην αρχή της διήγησης, ο Ευθύμιος και οι συνοδοί του περιγράφουν

την πρώτη ημέρα του ταξιδιού τους, στις 18 Ιουνίου 1855. Αναφέρεται ο αποχαιρετισμός της αδελφότητας στη μονή Βατοπαιδίου και η πρώτη στάση: «¶² ... ἐφθάσαμεν τῇ Παρασκευῇ ἑσπέρας εἰς τό Τσαΐασι καί ἐμεί-
¶³ ναμεν τό ἑσπέρας ἐκεῖνο, εἰς τό Χάνι τοῦ λιμένος ἐκεῖνου.» Από τη διήγηση προκύπτει η άφιξη προφανώς με πλοιάριο και η διανυκτέρευση των πατέρων στο λιμάνι Τζ(σ)άγεζι στις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα στον κόλπο Ορφανού¹⁰. Από επιστολές αγιοζωνιτών, όπως των Γρηγορίου και Μελετίου (19 Σεπτεμβρίου 1837, 6 Οκτωβρίου 1837 αντίστοιχα)¹¹, γίνεται γνωστή η διέλευσή τους από το ίδιο λιμάνι, το οποίο αναδεικνύεται σε μόνιμο σταθμό στα ταξίδια τους. Η θέση και η λειτουργία από το «Χάνι» θα μπορούσε να συσχετισθεί με το «ξενοδοχείον, ὃ ἐστι παρὰ τὴν θάλασσαν», όπως αναφέρεται στο Τυπικό «τοῦ μεγάλου δομestίκου τῆς δύσεως κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Πακουριανοῦ» και κτίτορα της μονῆς «Θεοτόκου τῆς Πετριτζιωτίσσης» (1083)¹². Η διαχρονική λειτουργία πανδοχείου δικαιολογείται από τον κομβικό χαρακτήρα της θέσης του πλησιόχωρα στην Εγνατία οδό και σε χερσαίους και υδάτινους δρόμους.

Την επόμενη ημέρα, 19 Ιουνίου 1855, οι αγιοζωνίτες κατευθύνονται ίσως με το ίδιο πλοιάριο βορειότερα: «¶⁴ ... καί τό Σάββατον ¶⁵ περὶ ὄραν ἑσπερινήν ἤλθομεν εἰς τὴν Ἄγχυνοῦ [λίμνην], καί καταλύσαμεν εἰς τόν οἶκον ¶⁶ τοῦ Βασιλείου Τζουριαπτοῦ.» Οι αγιοζωνίτες κινούνται στο νοτιότερο τμήμα της λίμνης που δεχόταν τα νερά του ποταμού Στρυμόνα και διέσχισε την πεδιάδα των Σερρών από βορρά προς νότο. Το 19^ο αιώνα, η λίμνη έφερε το ίδιο όνομα με το προφανώς σημαντικότερο παράκτιο χωριό Αχινός, το οποίο βρισκόταν στη δυτική ακτή της λίμνης. Εκεί, οι μοναχοί απολαμβάνουν τη φιλοξενία, ως φαίνεται, από δικό τους άνθρωπο. Αυτός θα ήταν πιθανόν μετοχιάρης επιφορτισμένος με την εξυπηρέτηση των μοναχών και τη διεκπεραίωση υποθέσεων της Μονῆς στο χωριό του, όπου αυτή διατηρούσε κτήματα από το 14^ο αιώνα¹³.

10. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμών της Μακεδονίας. Μεταβολές στον 20^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 359, 368.

11. AMB, Λυτὸν Αρχεῖον, Φάκελος 16, αρ. 16048α, 16051α. Ν. Μ. Μπονόβας, «Έγγραφα από το αρχεῖο της μονῆς Βατοπαιδίου σχετικά με τις περιοδικές μοναχών (19^ο αι.)», ό.π., σ. 480.

12. P. Gautier, «Le Τυπικὸν du Sébaste Grégoire Pakourianos», *Revue des Études Byzantines*, 42 (1984), στ. 1559.

13. Πρὸβλ. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος*, Πρόλογος Δ. Παπαχρυσάνθου, Εὐρετήριο Ἰ. Ταβλάκης, Καρυές Ἁγίου Ὁρους ²1988, σ. 445. Προηγ. Θεοφίλου Βατοπαιδινού, «Χρονικὸν περὶ τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου Ἁγίου Ὁρους», *Μακεδονικά* 12 (1972), σ. 94, 96. Ἰ. Ἀ. Παπάγγελος, «Τά μετόχια στήν Ἑλλάδα, Μικρά Ἄσια, Βουλγαρία καί Σερβία», *Τερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου*, τ. Α΄, ό.π., σ. 88. Π. Κ. Σαμσάρης, *Βυζαντινοὶ τόποι καὶ μνημεῖα της Κάτω κοιλάδας του Στρυμόνα*. Ο

Την άλλη μέρα, 20 Ιουνίου 1855, οι αγιοζωνίτες ιερουργούν σε ναό του χωριού¹⁴: «¶⁶ Καί τήν Κυριακήν τό προί μετά τήν λητουργίαν ¶⁷ ἐψάλαμεν ἕν κοινόν ἀγιασμόν εἰς ἐκκλησίας, καί μετά ἐγεύθημεν εἰς δόξαν ¶⁸ Θεοῦ καί μετά τό γεῦμα ἐπέβημεν εἰς τά Καράβια τοῦ Ἄγχυνου ἡ ὥρα ἦν Τρίτη ¶⁹ τῆς ἡμέρας». Ἡ δήλωση της χρονικῆς στιγμῆς μπορεῖ να προσδιοριστεῖ με ἀκρίβεια και σύμφωνα με το Ἀγιορεῖτικο τυπικό ως προς την οργάνωση μιας ημερολογιακῆς ἡμέρας. Ἐτσι, προκύπτει ὅτι η θεία Λειτουργία και ο ἀγιασμός ολοκληρώνονται περίπου στις επτά το πρωί. Ἀκολουθοῦν το γεῦμα των αγιοζωνιτῶν πατέρων, η φόρτωση των αποσκευῶν και η ἐπιβίβαση στο πλοίο, το οποίο τους διαθέτουν οι κάτοικοι του Ἀχινού.

Στη συνέχεια, οι αγιοζωνίτες ἀναφέρουν ὅτι γίνεται ο διάπλους της λίμνης: «¶⁹ ... εἰς τὰς ἐπτὰ κατευδόθημεν εἰς τό μέρος ὁποῦ μᾶς περιμένον ¶¹⁰ ἐπήτιδες σταλέντα Ζῶα ἵνα μετακόμισωσι τὰ περί ἡμῶν πράγματα καί τήν ἀγίαν ¶¹¹ Ζώνην, καί εἰσήλθομεν εἰς τό τσεφλίκιον τῆς Βερτζενῆς ...». Το ἀστικό κέντρο της ἦταν ο παραλίμνιος οἰκισμός στην ἀνατολική ὄχθη της Κερκινίτιδας λίμνης, ο οποίος ταυτίζεται με το σημερινό χωριό Ψυχικό. Στο σημεῖο αὐτό της διήγησης παρατηρεῖται, ὡστόσο, ἕνα μάλλον μεγάλο χρονικό χάσμα διάρκειας περίπου τεσσάρων ὡρῶν ἀπό τις επτά («¶⁸ ... ἡ ὥρα ἦν Τρίτη ¶⁹ τῆς ἡμέρας») ἕως τις ἔντεκα («¶⁹ ... εἰς τὰς ἐπτὰ») το πρωί. Αὐτό θα μπορούσε να ἀποδοθεῖ στον ἀποχαιρετισμό των αγιοζωνιτῶν στον Ἀχινό και στην ὑποδοχή τους στο Ψυχικό.

Ἀπό το Ψυχικό, σύμφωνα με την ἐξιστόρηση των αγιοζωνιτῶν, αὐτοί κατευθύνονται στις Σέρρες: «¶¹¹ ... μᾶς περιμένον ¶¹² οἱ πρόκριτοι τῆς [πόλεως] ἔφιπποι περίπου τῶν ἐβδομήκοντα., ἔπειτα λαβόντες τῆς ὁδοῦ ¶¹³ μᾶς προηπήντουν παραλλήλως, ὅταν ἐφθάσαμεν πλησίον τῆς πόλης ἐξῆλθον σχε- ¶¹⁴ δόν ὅλη ἡ πόλις εἰσαπάντησιν τῆς ἀγίας Ζώνης, καί δραμῶντες εἰσήλθομεν εἰς τό Με- ¶¹⁵ τόχιον τῆς Κ.[οσύνιτσας] ὅπου ὁ ἅγιος Σ:[ερρῶν] μέ τόν κλῆρον του ἐπερίμενον ἡμᾶς εἰς τό ῥηθέν ¶¹⁶ Μ:[ετόχιον] τῆς ἐλαιόκαλης.»

Ἀναφέρεται η πάνδημη ὑποδοχή των αγιοζωνιτῶν παρουσία του μητροπολίτη, ο οποίος κατονομάζεται: «¶¹⁷ ... ὅτε Κ:[ῦρ] Ἰάκωβος». Βάσει του ἔτους συγγραφῆς της ἐπιστολῆς, αὐτός ταυτίζεται με τον Ἰάκωβο

σημερινός νομός Σερρῶν. ΔΕΠΚΑ Σερρῶν, Σέρρες 2006, σ. 245, σημ. 226.

14. Ἄγνωστο παραμένει ἀν πρόκειται για το ναό του Ἀγίου Νικολάου (ἀνέγερση 18^{ος} αἰώνας, τοιχογραφίες 1873) ἢ των Ἁγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (ἀνέγερση 1763). Σχετικά με την ιστορία τους πρβλ. Στ. Δαδάκη, «Οι μεταβυζαντινοί ναοί της Βισαλτίας», *Η Νιγρίτα - Η Βισαλτία διά μέσου της ιστορίας*, Πρακτικά Β' Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου, Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996, Δήμος Νιγρίτας, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 169, 175-176. Π. Κ. Σαμσάρης, *Βυζαντινοί τόποι και μνημεῖα της Κάτω κοιλάδας του Στρυμόνα*, ὁ.π., σ. 245, σημ. 222.

Παγκώστα που γεννήθηκε στην Πάτμο το έτος 1803. Χειροτονήθηκε μητροπολίτης Κασσανδρείας το 1842, παρέμεινε ως Ιάκωβος Β΄ στον μητροπολιτικό θρόνο των Σερρών από τον Ιούνιο του 1846 έως τις 11 Οκτωβρίου 1860, στη συνέχεια εκλέχτηκε μητροπολίτης Κυζίκου (1860-1861), για να διατελέσει Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1861-1866)¹⁵.

Από επιστολή που σώζεται στο αρχείο της μονής Βατοπαιδίου (3 Ιουνίου 1855) προκύπτει ότι τους αγιοζωνίτες πατέρες είχε καλέσει ο μητροπολίτης Σερρών Ιάκωβος¹⁶. Ο ίδιος τους υποδέχθηκε στις Σέρρες αρχικά στις 20 Ιουνίου 1855 -όπως περιγράφεται στην επιστολή του Ευθυμίου, η οποία παρουσιάζεται εδώ- και μία ακόμη φορά στο διάστημα έως το έτος 1860, όπως προκύπτει από αυτόγραφο, αλλά αχρονολόγητη επιστολή του ίδιου ιεράρχη¹⁷.

Η αρχή της διήγησης των γεγονότων στις Σέρρες προκαλεί το ερώτημα για ποιο λόγο οι αγιοζωνίτες αναφέρουν «||¹⁹ ... έπειτα έπήγαμεν εις έτοιμασμένον ||²⁰ έπειτίδες δι' ήμās τόπον, όπου έκατελήσαμεν.» και δεν οδηγούνται στο μετόχι της μονής Βατοπαιδίου, όπως θα ήταν αναμενόμενο. Κάποιες ιδιοκτησίες με οικίες της μονής Βατοπαιδίου μέσα στην πόλη των Σερρών αναφέρονται αόριστα σε χρυσόβουλλα του Σέρβου αυτοκράτορα Στεφάνου Δουσάν (1346 και Απρίλιος 1348)¹⁸. Επιπλέον, μετόχι της μονής Βατοπαιδίου («τὸ ἐντὸς τῶν Σερρῶν μετόχιον, τὸ εἰς ὄνομα τιμῶμενον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ὀδηγητρίας») μαρτυρεί-

15. Ά. Καραθανάσης, «Σύντομον ιστορικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σερρῶν καί Νιγρίτης», *Σερραίων Διάσωμα. Πνευματικοί καί Καλλιτεχνικοί Θησαυροί τῆς Ἐκκλησίας Σερρών*, Ἱερὰ Μητρόπολις Σερρῶν καί Νιγρίτης, Σέρρες 2008, σσ. 94, 100. Μ. Ἰ. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ Πενήτων, 1453-1913*, τόμ. Α΄-Β΄, Φιλολογική ἐπιμέλεια Φ. Ἡλιοῦ, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2010, τ. Α, σ. 283 καί τ. Β, σ. 330. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αἱ Σέρραι καί τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰ Σέρρας καί ἡ μονή Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (Συμβολή ἱστορική καί ἀρχαιολογική)*, Δεύτερη ἔκδοση μὲ εἰσαγωγή Χ. Μπακιρτζῆ, Πανηγυρική ἔκδοση γιὰ τὰ 75 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Σερρῶν ἀπὸ τὸν ξένο ζυγὸ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 39. Γ. Β. Καφταντζῆς, *Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν καί τῆς περιφέρειᾶς τῆς, τόμ. Τρίτος, Βυζαντινὴ περίοδος-Τουρκοκρατία-Νεώτεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 411. π. Δ. Στρατῆς, «Ανέκδοτες ἐπιστολές τοῦ Σερρῶν Ἰακώβου (1846-1860)», Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, *Οἱ Σέρρες καί ἡ περιοχὴ τοῦς ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση μέχρι τὴ σύγχρονη ἐποχὴ*, Β΄ τόμ., Σέρρες 2013, σ. 331.

16. AMB, Κώδιξ Ἀγιορειτικῆς Ἀλληλογραφίας 128, φ. 218β. π. Δ. Στρατῆς, «Ανέκδοτες ἐπιστολές τοῦ Σερρῶν Ἰακώβου (1846-1860)», ὁ.π., σ. 334.

17. AMB, Κώδιξ Ἀγιορειτικῆς Ἀλληλογραφίας 14, φ. 421α-β.

18. *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten*, Im Auftrag und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Herausgegeben von Fr. Dölger, *Textband*, Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), München 1948, σ. 338, αρ. 125. *Actes de Vatopédi, v. II, De 1330 à 1376*, Édition diplomatique par J. Lefort, V. Kravari, Ch. Giros, K. Smyrlis, *Archives de l' Athos*, Paris 2006, σ. 201, αρ. 93 καί σ. 215, αρ. 97.

ται αρχικά σε χρυσόβουλλο του Βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου (Σεπτέμβριος 1356)¹⁹, η ακριβής θέση του οποίου παραμένει όμως άγνωστη. Το ίδιο μετόχι ενδεχομένως επανεμφανίζεται στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα²⁰, οπότε γίνεται αόριστη αναφορά περί της λειτουργίας του έως το 1823²¹. Ακολουθούν δύο συναπτές προσκλήσεις από τους δημογέροντες των Σερρών για την παραμονή των αγιοζωνιτών: «ἐν καιρῷ εὐθέτῳ ἀποκατασταθέντες ἐν τῇ πόλῃ μας καί μετόχιον αὐτῆς κατ' ἀμοιβαίαν εὐχαρίστησιν» (8 Απριλίου 1837)²², «τοὺς ἀπεκρίθησαν, ὅτι οἱ πατέρες τώρα ἄς ἔλθουν ἐδῶ εἰς τὸ κονάκι τους νὰ ἀναπαυθοῦσι» (11 Απριλίου 1837)²³. Η συγκυρία, ωστόσο, είναι αρνητική, όπως φανερώνει η αναφορά του αγιοζωνίτη ιερέα Λεόντιου: «ὁπού ἐδῶ μεγάλιν ἀνέχειαν ἔχουν ἢ ἄνθρωποι ... τὰ ἔσοδα ἐλατόθησαν διὰ τὴν ἀνέχειαν τόν χριστιανόν. τὰ ἔξοδα ἀκρίβεια» (13 Σεπτεμβρίου 1843)²⁴. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η αδυναμία επισκευής του κονακιού προφανώς οδήγησε στη διακοπή της λειτουργίας του.

Μετά τη σύντομη παρεμβολή για το μετόχι της μονῆς Βατοπαιδίου, θα συνεχίσουμε με μία εκτενέστερη αναφορά στο μετόχι της Παναγίας Λιόκαλης. Η ιστορία του καταλαμβάνει σημαντικό τμήμα στο θέμα του άρθρου μας. Οι αγιοζωνίτες καταλύουν στο «||¹⁴ ... Με- ||¹⁵ τόχιον τῆς Κ.[οσύνιτσας]» που κατονομάζεται και ως «||¹⁶ Μ:[ετόχιον] τῆς ἐλαιόκαλης». Η Παναγία (Η)Λιόκαλη τιμάται στο Γενέσιο της Θεοτόκου και αποτελεί Σταυροπηγιακό μονύδριο και μετόχι της μονῆς Εικοσιφοίνισσας, η οποία βρίσκεται στο όρος Παγγαίο. Αναφορές στη Λιόκαλη απαντούν σε επίσημα έγγραφα και σιγίλλια στους υστεροβυζαντινούς ήδη χρόνους²⁵. Ομώνυμος ναός της Κωνσταντινούπολης

19. W. Regel, *Χρυσόβουλα καί γράμματα τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἱερῶς καί Σεβασμίας Μεγίστης Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου*, St Petersburg 1898, αρ. 4. Μ. Γούδας, «Βυζαντινά ἔγγραφα τῆς ἐν Ἁθῶ Ἱερῶς Μονῆς Βατοπεδίου», *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 4 (1927), αρ. 14 και αρ. 15. *Actes de Vatopeði*, v. II, ὅ.π., σ. 261, αρ. 108. Ἰ. Ἀ. Παπάγγελος, «Τὰ μετόγια στὴν Ἑλλάδα, Μικρὰ Ἀσία, Βουλγαρία καί Σερβία», ὅ.π., σ. 88. Σ. Πασχαλίδης, «Ἐπίμετρο. Τὰ ἀγιορειτικά μετόγια στὴν Ἀνατολική Μακεδονία», *Τὰ Μοναστήρια τῆς Μακεδονίας*, Γενική ἐποπτεία Θ. Ζήσης, Ἀ΄ Ἀνατολική Μακεδονία, Σ. Πασχαλίδης, Δ. Στρατῆς, ΑΠΘ/ΚΒΕ, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 485.

20. Ν. Μ. Μπονόβας, «Ἐγγραφα ἀπὸ το ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπαιδίου σχετικά με τις περιοδείες μοναχῶν (19^{ος} αἰ.)», ὅ.π., σ. 480.

21. Ἰ. Ἀ. Παπάγγελος, «Τὰ μετόγια στὴν Ἑλλάδα, Μικρὰ Ἀσία, Βουλγαρία καί Σερβία», ὅ.π., σ. 88.

22. AMB, Λυτὸν Ἀρχεῖον, Φάκελος 16, αρ. 16062α.

23. AMB, Λυτὸν Ἀρχεῖον, Φάκελος 16, αρ. 16063α-β.

24. AMB, Λυτὸν Ἀρχεῖον, Φάκελος 16, αρ. 16136α.

25. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰ Σέρρας*, ὅ.π., σσ. 65-67. Κ. Παπακυριάκος, *Ἱστορία του Νομοῦ Σερρών ἀπὸ Ἀρχαιοτάτων Χρόνων μέχρις τῆς Ἀπελευθερώσεώς του το 1912-1913*, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 684.

αναφέρεται για πρώτη φορά σε έγγραφο που απόκειται στο αρχείο της μονής Χελανδαρίου Αθω (Σεπτέμβριος 1323)²⁶. Μεταγενέστερα, μνημονεύεται ομώνυμη Σταυροπηγιακή μονή σε χρυσόβουλο του Βυζαντινού αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1326)²⁷ και σε σιγίλλιο του πατριάρχη Μαξίμου Β΄ (1477)²⁸. Ωστόσο, η Λιόκαλη θα πρέπει να δεχθούμε ότι είχε περιέλθει παλαιότερα στην κυρίαρχη μονή σύμφωνα με εκτίμηση του Δαμασκηνού Μοσχόπουλου στο έργο του (*Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Εἰκοσιφοίνισσης μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς πόλεων καὶ χώρων. Μελέτη τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ ὑπὸ Δαμασκηνοῦ Μοσχοπούλου Ἀρχιμανδριτοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1896*). Ο ίδιος διασώζει τις παρεφθαρμένες ονομασίες «Λιόκαλλη», «Ἡλιούκαλις», «Ἰλεούκαλις», «Ἐλεούκαλις», καθώς επίσης τα ονόματα από τους κτίτορες και ανακαινιστές μητροπολίτη Σερρών Γεννάδιο (1517-1537)²⁹ και τους ηγουμένους της Εικοσιφοίνισσας Θεοφάνη (1785), Σωφρόνιο (1805), Ακάκιο (1836)³⁰. Η συμβολή των Θεοφάνη και Σωφρονίου προκύπτει από ισάριθμες μαρμαρίνες επιγραφές εντοιχισμένες στο ναό του μετοχίου³¹, οι οποίες έχουν χαθεί³².

Επιπλέον, έχουν διασωθεί δύο μαρτυρίες νεότερων χρόνων για το συγκρότημα της Λιόκαλης. Η πρώτη βρίσκεται στο κείμενο του Βίου του νεομάρτυρα Νικήτα που ασκήθηκε στη σκήτη Αγίας Ἄννης, στη

26. *Actes, de l' Athos. V. Actes de Chilandar*, Publiés par R. P. L. Petit, B. Korablev, *ВИЗАНТИЙСКИЙ ВРЕМЕННОКЪ* 17 (1975), σ. 198, αρ. 92. Β. Χριστοφορίδης, «Το μετόχι της Μονής Εικοσιφοίνισσας στις Σέρρες: Παναγία η Λιόκαλη», Διεθνές Συνέδριο *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου - 3 Οκτωβρίου 1993, *Πρακτικά*, Β΄ τόμ., Δήμος Σερρών, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 527.

27. Απ. Γλαβίνας, «Το μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας (ιστορία, έγγραφα, βιβλιογραφία)», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης* 2 (1994), σ. 17.

28. Β. Χριστοφορίδης, «Το μετόχι της Μονής Εικοσιφοίνισσας στις Σέρρες: Παναγία η Λιόκαλη», *ό.π.*, σ. 526, 528.

29. Σ. Πασχαλίδης, «Α΄ Μητρόπολη Δράμας», *Τὰ Μοναστήρια τῆς Μακεδονίας*, Α΄ Ἀνατολική Μακεδονία, *ό.π.*, σσ. 74, 76, 95.

30. *Ἱερὰ Μητρόπολις Δράμας, Τὰ Προσκυνητάρια καὶ οἱ Ἀκολουθίες τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης*, τόμ. Α΄, *Προσκυνητάρια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης ἅτινα συνηρανίσθησαν ἐκ παλαιῶν βιβλίων μετὰ παραρτήματος ἱστορικῶν περὶ τῆς Μονῆς κειμένων*, Ἐκδίδονται προνοία τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Δράμας κ. Παύλου, Ἐπιμέλεια εἰσαγωγικῶν κειμένων Γ. Φουστέρης, ἐν Δράμα 2013, σ. 202-203. Γ. Β. Καφταντζής, *Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών καὶ τῆς περιφέρειᾶς τῆς (ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους μέχρι σήμερα)*, τόμ. Πρώτος, *Μῦθοι-Επιγραφές-Νομίματα*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 206-207, ἀρ. 317-320. Κ. Παπακυριάκος, *Ἱστορία του Νομοῦ Σερρών*, *ό.π.*, σ. 684. Β. Χριστοφορίδης, «Το μετόχι της Μονής Εικοσιφοίνισσας στις Σέρρες: Παναγία η Λιόκαλη», *ό.π.*, σ. 532.

31. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰ Σέρρας*, *ό.π.*, σ. 67.

32. Β. Χριστοφορίδης, «Το μετόχι της Μονής Εικοσιφοίνισσας στις Σέρρες: Παναγία η Λιόκαλη», *ό.π.*, σ. 533.

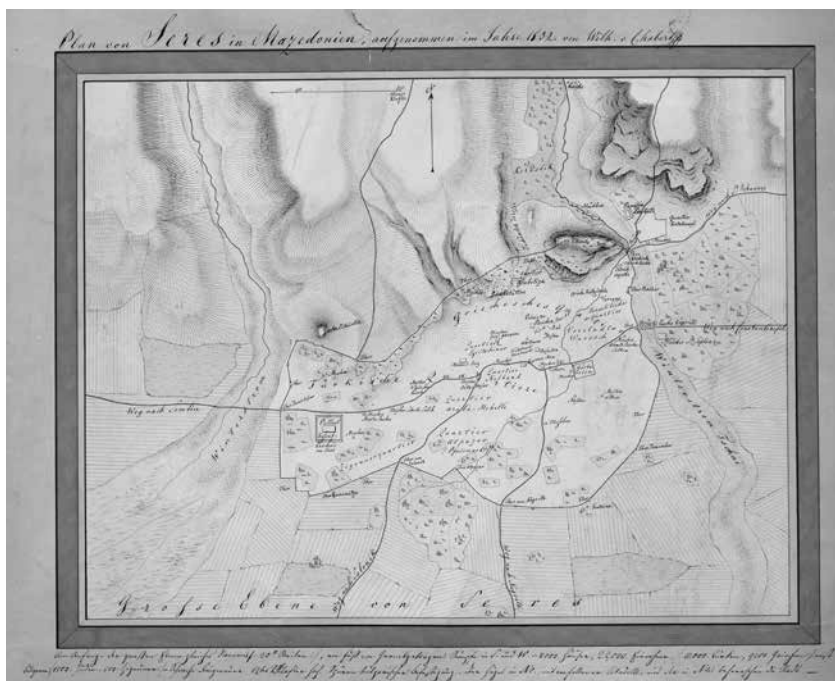
μονή Αγίου Παντελεήμονος Άθω και μαρτύρησε στις Σέρρες. Ο Βίος περιέχεται στα χειρόγραφα υπ. αριθμ. 5713 (206) και 6383 (876) (18^{ος}-19^{ος} αι.) της μονής Παντελεήμονος. Γίνεται γνωστό ότι ο άγιος έφθασε στις Σέρρες, κατέλυσε στη Λιόκαλη, όπου και προσευχήθηκε στον ναό στις 30 Μαρτίου Μεγάλη Δευτέρα του έτους 1808 («Ο μακάριος και ιερός Νικήτας έλθών ένταϋθα εις Σέρρας τῆ Μεγάλη Δευτέρα έσπέρας Μαρτίου λ^η έπῆγεν εις τό ήμέτερον εκείσε μετόχιον τῆς Ἡλιοκαλούσης όνομαζόμενον, κατά τήν μίαν ώραν τῆς νυκτός καί έστάθη έξωθεν τῆς έκκλησίας» (5713 (206) φ. 47α). Στη συνέχεια, παρουσιάσθηκε στον καδή την επομένη ημέρα 31 Μαρτίου Μεγάλη Τρίτη και μαρτύρησε στις 4 Απριλίου Μεγάλο Σάββατο³³. Η δεύτερη μαρτυρία για το μονύδριο αφορά την οχύρωσή του από τον Κώστα Κασομούλη και τη συγκέντρωση ενόπλων τον Μάιο του έτους 1821, κατά την προετοιμασία του αγώνα της απελευθέρωσης των Ελλήνων από τους Τούρκους³⁴.

Στοιχεία για τη θέση και τη διαμόρφωση του οικοδομικού συγκροτήματος του μονυδρίου εντοπίζονται σε πολεοδομικούς χάρτες των Σερρών και φωτογραφικές λήψεις της συνοικίας των Αγίων Αναργύρων³⁵. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο χάρτης της πόλης των Σερρών που έγινε κατ' εντολή του Φραγκολεβαντίνου Wilhelm von Chabert(-Ostland), Μέγα Δραγουμάνου και μετέπειτα Πρόσβη της Αυστροουγγαρίας στην Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη και Σμύρνη. Ο χάρτης των Σερρών (43x61,5 εκ., επιγραφή: «Plan von Serres in Mazedonien aufgenommen im Jahre 1832 von Wilh. v. Chabert») (εικ. 4) αποτελεί μέρος της σειράς με τέσσερις ακόμη αντίστοιχους χάρτες της Θεσσαλονίκης, της Καβάλας, του Σιδηροκάστρου και του Μελενίκου. Πρόκειται για ελαιογραφίες σε χαρτί περγαμηνής που έγιναν από συνοδό ζωγράφο, κατά τη διάρκεια ταξιδιού του Chabert κατ' εντολή του, όπως ο ίδιος περιγράφει σε αναφορά του (16 Νοεμβρίου 1832). Τα πρωτότυπα στάλθηκαν στη Βιέννη,

33. Βλ. φφ. 47α-53β. Άπ. Άθ. Γλαβίνας, *Ό Νεομάρτυρας Νικήτας (†4 Απριλίου 1808)*, Κατερίνη 1995, σ. 7-13. Άλ. Αναγνωστόπουλος, «Ό άγιος νεομάρτυρας Νικήτας ό εκ Κερκύρας ή Ἡπείρου καταγόμενος καί έν Σέρραις άθλήσας ό Άγιαννανίτης», *Σερραίων Διάσωμα, Πνευματικοί καί Καλλιτεχνικοί Θησαυροί τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κειμηλιαρχείου «Ψυχῆς Άκος»*, Ἱερά Μητρόπολις Σερρών καί Νιγρίτης, Σέρρες 2008, σσ. 195-196. Κ. Παπακυριάκος, *Ιστορία του Νομού Σερρών*, ό.π., σ. 685.

34. Π. Θ. Πέννας, *Ιστορία τῶν Σερρῶν από τῆς Αλώσεως αὐτῶν υπό τῶν Τούρκων μέχρι τῆς Απελευθερώσεώς των υπό τῶν Ελλήνων, 1383-1913*, Ἀθήνα 1966, σ. 145. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τόμ. Α', Σέρρες 1991, σ. 366. Κ. Παπακυριάκος, *Ιστορία του Νομού Σερρών*, ό.π., σσ. 684-686.

35. Για τη συνοικία βλ. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αί Σέρραι καί τὰ προάστεια, τὰ περι τὰ Σέρρας*, ό.π., πίν. Ι, αρ. 60. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Τρίτος, ό.π., σ. 280. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σ. 402, εικ. 1-2.

Εικ. 4. Βιέννη, Kartensammlung des Kriegsarchivs. Ο χάρτης της πόλης των Σερρών του Wilhelm von Chabert(-Ostland), 1832.

όπου έγιναν λιθόγραφα αντίγραφα. Όλα τα έργα φυλάσσονται στη Συλλογή Χαρτών του Αρχείου Πολέμου στην ίδια πόλη³⁶. Η Λιόκαλη (επιγρ.: «Panajia Leokali») παρουσιάζεται ως ορθογώνιο κτίσμα με εσωτερική αυλή στο βόρειο τμήμα από τη συνοικία των Αγίων Αναργύρων ή Κατακονόζι («Quartier Katakonosi») (εικ. 5)³⁷, το γνωστό προάστιο στα ανατολικά της πόλης των Σερρών³⁸.

36. M. St. Popović, «Die fünf vorzüglichsten Städte Macedoniens auf Plänen des k. k. Konsuls Wilhelm von Chabert aus dem Jahre 1832», *Thetis* 18 (2011), σ. 187-194, εικ.4.

37. Φωτογραφικό αντίγραφο Αρχείο Γερόλυμπου. Πρβλ. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, «Σέρρες, ιστορία και αστικός χώρος. Οι χάρτες στους ρυθμούς του χρόνου», *Ιστορικά Αποτυπώματα, αποτύπωση της ιστορικής διαδρομής των Σερρών και της ευρύτερης περιοχής, μέσα από εθνογραφικούς, πολεοδομικούς και άλλους χάρτες από την αρχαιότητα μέχρι και τον 20^ο αιώνα*, Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, Περιφερειακή Ενότητα Σερρών, Σέρρες 2013, σ. 39, 45, 66, πίν. 18. Γ. Πολυράβας, «Οι πολεοδομικοί χάρτες του συνοικισμού Αγ. Αναργύρων της πόλης των Σερρών από το 1832 έως τα μέσα του 20ού αιώνα», *4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος 24-27 Σεπτεμβρίου 2015, σ. 4-5, εικ. 18-19. Ευχαριστώ τον κ. Γ. Πολυράβα για την παραχώρηση του κειμένου της εργασίας του, το οποίο πρόκειται να παρουσιασθεί στο πλαίσιο ανάρτησης των πρακτικών του συνεδρίου στο διαδίκτυο.

38. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αί Σέρραι καὶ τὰ προάστια, τὰ περὶ τὰ Σέρρας*, ὀ.π., σσ.

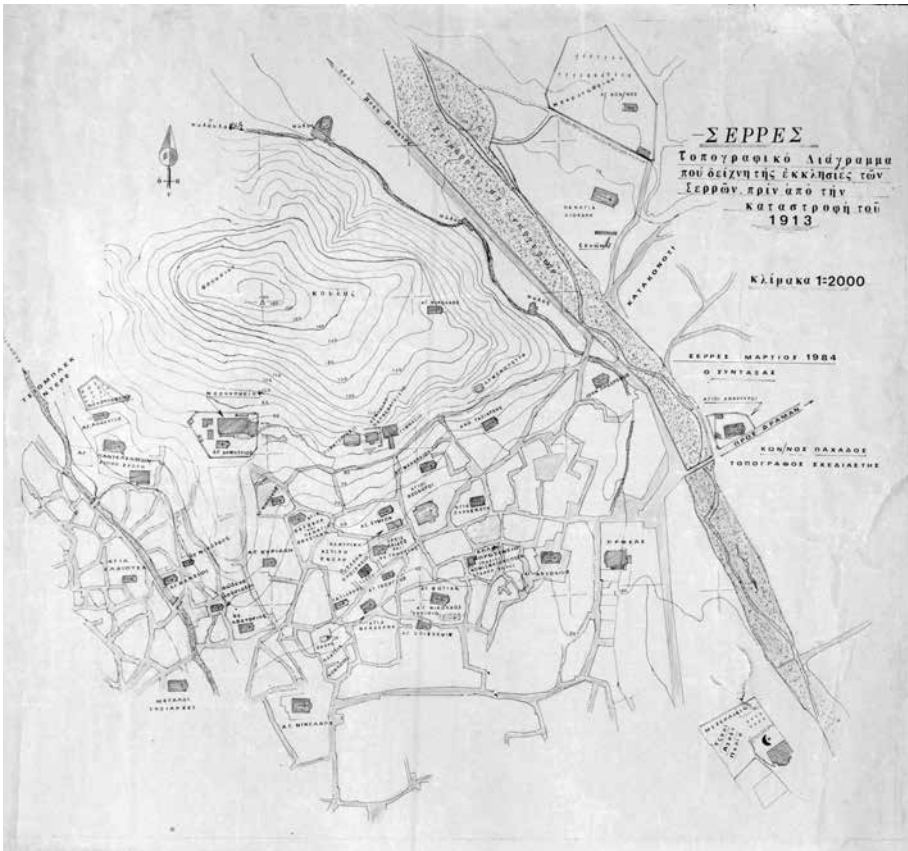
Εικ. 5. Βιέννη, Kartensammlung des Kriegsarchivs. Λεπτομέρεια από τον χάρτη της πόλης των Σερρών του Wilhelm von Chabert(-Ostland), 1832. 1. Παναγία Λιόκαλη, 2. Συνοικία Αγίων Αναργύρων ή Κατακονόζι, 3. Μητρόπολη Αγίων Θεοδώρων, 4. Τζαμί.

Μεταγενέστερα, χάρτης της Ordnance survey (Χαρτογραφικής Υπηρεσίας Μ. Βρετανίας, 1918) παρουσιάζει το συγκρότημα της Ελαιόκαλης εξάπλευρο, διαθέτοντας κτίσμα (προφανώς ναό) στο κέντρο³⁹. Σε νεότερη αποτύπωση (επιγρ.: «¹ Σέρρες ² Τοπογραφικό Διάγραμμα ³ πού δείχνει τής (sic) έκκλησίες τών ⁴ Σερρών, πριν από τήν ⁵ καταστροφή του ⁶ 1913» και «¹ ΣΕΡΡΕΣ ΜΑΡΤΙΟΣ 1984 ² Ο ΣΥΝΤΑΞΑΣ ³ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΠΑΧΑΔΟΣ ⁴ ΤΟΠΟΓΡΑΦΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ»») (εικ. 6) δηλώνεται η συνοικία «Κατακονόζι». Σημειώνονται οι «Άγιοι Ανάργυροι» και η «Παναγία Λιόκαλη» ως ναός αρχιτεκτονικού τύπου δρομικής βασιλικής με πλησιόχωρο κτίσμα νοτιότερα, το οποίο επιγράφεται «Ξενώνας» (εικ. 7)⁴⁰. Το τελευταίο στοιχείο προσλαμβάνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την έρευνά μας, καθώς αποτελεί ένδειξη κτίσματος με διαρκή χρήση, αν

66, 68 και πίν. Ι, αρ. 54.

39. Αρχείο Σ. Α. Δεμερτζή. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, «Σέρρες, ιστορία και αστικός χώρος», ό.π., σ. 72, πίν. 22.

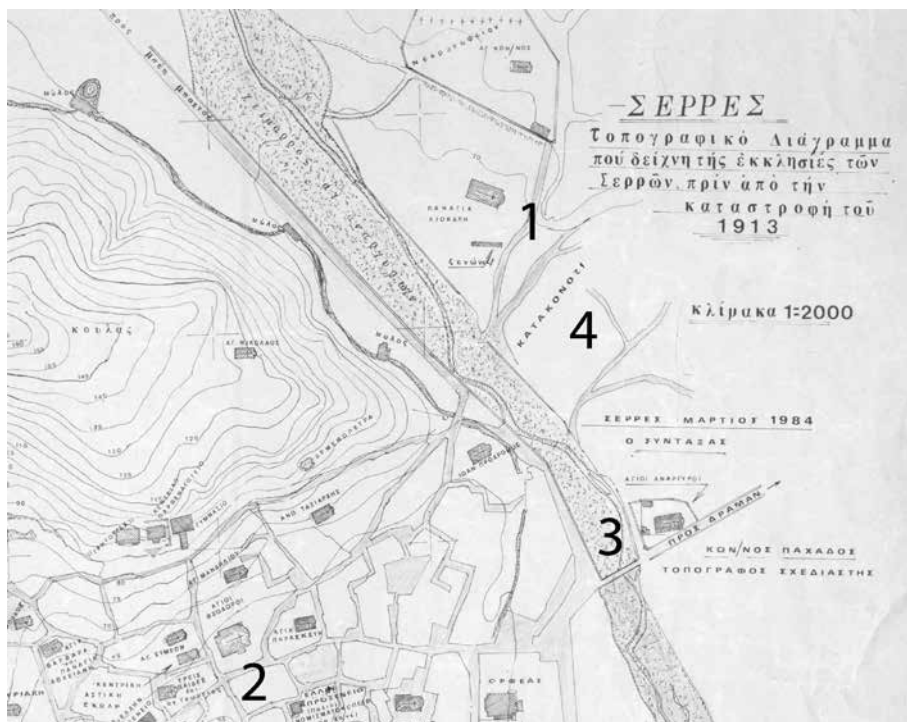
40. Αρχείο Β. Γ. Καφταντζή. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, «Σέρρες, ιστορία και αστικός χώρος», ό.π., σ. 45, 81, πίν. 32. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Τρίτος, ό.π., σ. 472.

Εικ. 6. Σέρρες, Αρχείο Β. Γ. Καφταντζή. Τοπογραφικό Διάγραμμα των Σερρών πριν από την καταστροφή του 1913. Σέρρες, Κωνσταντίνος Πάχαδος, Μάρτιος 1984.

συνδεθεί με τα εσωτερικά στοιχεία από την επιστολή του αγιοζωνίτη Ευθυμίου περί της φιλοξενίας στη Λιόκαλη. Στο ίδιο κτίσμα είναι πολύ πιθανό ότι κατέλυσαν οι αγιοζωνίτες πατέρες της μονής Βατοπαιδίου, κατά την επίσκεψή τους στις Σέρρες το έτος 1855. Το κτίριο του ξενώνα δεν σώζεται.

Δεύτερη ομάδα έργων με πληροφορίες για το μετόχι της Ελαιόκαλης συγκροτείται από φωτογραφικό υλικό. Μερική άποψη της συνοικίας Κατακονόζι με το οικοδομικό συγκρότημα του μετοχίου αποτυπώθηκε σε φωτοκάρτα (εικ. 8) της Συλλογής Β. Ι. Τζανακάρη. Αυτή έχει ληφθεί από τα ανατολικά, ενώ φέρει τις ενδείξεις «44b. Editeur G. Bader, Salonique.», «Ville de Serrès en Macédoine.» και χειρόγραφη σημείωση

Εικ. 7. Σέρρες, Αρχείο Β. Γ. Καφταντζή. Λεπτομέρεια τοπογραφικού διαγράμματος των Σερρών πριν από την καταστροφή του 1913. Σέρρες, Κωνσταντίνος Πάχαδος, Μάρτιος 1984. 1. Παναγία Λιόκαλη, Ξενώνας, 2. Μητρόπολη Αγίων Θεοδώρων, 3. Ναός Αγίων Αναργύρων, 4. Συνοικία Κατακονοζί.

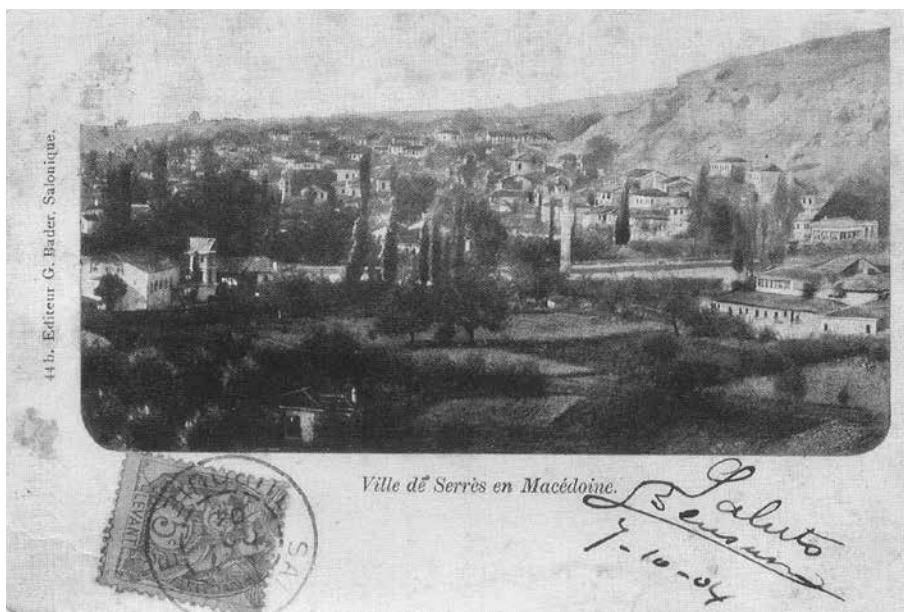
χαιρετισμού του αποστολέα με τη χρονολογία «7-10-04»⁴¹. Ο Βούλγαρος G. Bader υπήρξε ένας από τους εκδότες καρτών που δραστηριοποιήθηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα, με έδρα τη Θεσσαλονίκη⁴². Αριστερά διακρίνεται ο ναός των Αγίων Αναργύρων, στο μέσο τζαμί γνωστό επίσης από περιγραφή του Π. Παπαγεωργίου⁴³ και επιστολικά δελτάρια (τέλη 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αιώνα)⁴⁴, και δεξιά μέρος από το συγκρότημα της Ελαιόκαλης. Αυτό φαίνεται ότι στο νοτιοδυτικό του τμήμα διέθετε ι-

41. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σ. 3.

42. Γ. Γκολομπίας, «Οι καρτ ποστάλ του Αγίου Όρους (1897-1916)», *Εικόνες Μοναχικές. Η Φωτογραφία στο Άγιον Όρος, 1850-1940*, Επιμέλεια ύλης Έ. Ανδρεάδη, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, Δεκέμβριος 1996-Ιανουάριος 1997, Αθήνα 1996, σ. 22.

43. «Κάτωθεν της Λιόκαλης, διὰ τοῦ παρεπιμπτοντος τζαμίου...». Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰ Σέρρας*, ό.π., σ. 67.

44. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Τρίτος, ό.π., εικ. σ. 291, 295. Β. Ι. Τζανακάρης, *1913-2013. Τα χρόνια της ελευθερίας*, Ένθεσις, Σέρρες 2013, σ. 36. Ζ. Θωμαΐδης, *Ο χειμάρρος και η κοιλάδα των Αγίων Αναργύρων*, ΣΥ.ΠΕ.Κ.Α.Α., Σέρρες 2006, εικ. 48-49.

Εικ. 8. Σέρρες, Συλλογή Β. Ι. Τζανακάρη. Μερική άποψη της συνοικίας Κατακονόζι με το οικοδομικό συγκρότημα της Λιόκαλης, τζαμί και τον ναό των Αγίων Αναργύρων. Θεσσαλονίκη, εκδότης G. Bader, 1904.

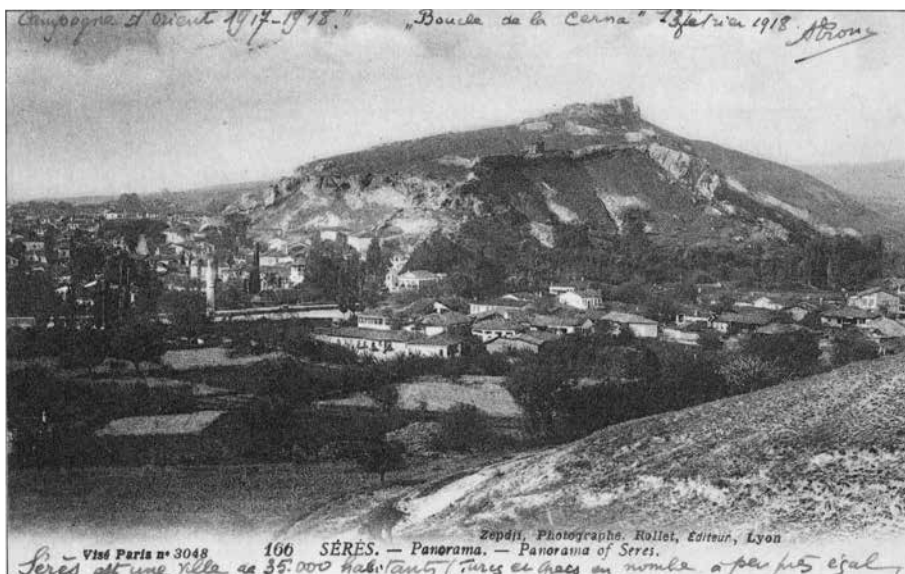
σόγεια και διώροφα κτίσματα, με τετράρριχτη στέγη, με διάταξη περιμετρικά αυλής. Στο μέσο της διακρίνεται τμήμα από τη δίρριχτη στέγη στον κυρίως ναό και την ημικυλινδρική αψίδα με την ημικωνική κάλυψη στο ιερό Βήμα του ναού.

Συνολική άποψη του συγκροτήματος της Λιόκαλης διασώζουν δύο άλλες φωτοκάρτες επίσης της Συλλογής Τζανακάρη. Η πρώτη είναι αγνώστου εκδότη και φέρει την ένδειξη «70. SÉRÈS. - Panorama»⁴⁵, ενώ η δεύτερη (εικ. 9) τις ενδείξεις «Campagne d' Orient 1917-1918.»», «„Boucle de la Perna” 13 février 1918. Alrons», «|| Zepdji, Photographe. Rollet, Éditeur Lyon 1er Visé Paris n° 3048 166 SÉRÈS. - Panorama. - Panorama of Seres.»⁴⁶. Ομόθεμη είναι επίσης φωτογραφία της Συλλογής Καφταντζή⁴⁷. Και οι τρεις λήψεις έχουν πανομοιότυπο θέμα μερική άποψη της συνοικίας των Αγίων Αναργύρων. Καταγράφονται το τζαμί στα αριστερά και στο μέσο συνολική απόδοση του μετοχίου με τα γνωστά υψηλά κτίσμα-

45. Β. Ι. Τζανακάρης, *Σέρρες: πορεία μέσα στο χρόνο*, Σέρρες 1984, εικ. σ. 65.

46. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σ. 189, 198. Β. Ι. Τζανακάρης, *1913-2013*, ό.π., σ. 307.

47. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Τρίτος, ό.π., σ. 247.

Εικ. 9. Σέρρες, Συλλογή Β. Ι. Τζανακάρη. Μερική άποψη της συνοικίας Κατακονόζι με το οικοδομικό συγκρότημα του μετοχίου της Λιόκαλης και τζαμί. Θεσσαλονίκη, εκδότης G. Bader, πριν το 1904.

τα γύρω από τον ναό. Οι λήψεις φαίνεται ότι έγιναν υπό την ίδια γωνία με την πρώτη φωτοκάρτα, από λόφο στα ανατολικά της Λιόκαλης.

Μεταγενέστερα, φωτογραφία που τραβήχτηκε από τον λόφο της Ακρόπολης των Σερρών (εικ. 10)⁴⁸ είναι ενδεικτική για την κατάσταση του οικοδομικού συγκροτήματος της Λιόκαλης. Ο χρόνος λήψης προσδιορίζεται στη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα. *Terminus post quem* αποτελεί η ανέγερση του κοιμητηριακού ναού των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης το έτος 1888⁴⁹, ο οποίος διακρίνεται μερικώς πίσω από συστάδα δέντρων. Κτιριακά υπολείμματα της Λιόκαλης εντοπίζονται στο μέσο κοινής αυλής γειτονιάς από χαμηλά κτίσματα που διατάσσονται σε σειρά περιμετρικά⁵⁰. Σε πρώτο επίπεδο είναι ορατό τμήμα από τη νοτιοδυτική γωνία του συγκροτήματος, με τη δυτική πτέρυγα σωζόμενη με-

48. Β. Ι. Τζανακάρης, *1913-2013*, ό.π., σ. 94. Β. Χριστοφορίδης, «Το μετόχι της Μονής Εικοσιφοίνισσας στις Σέρρες: Παναγία η Λιόκαλη», ό.π., σ. 536, εικ. 2.

49. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Τρίτος, ό.π., σ. 209. Ίερά Μητρόπολις Σερρών και Νιγρίτης. Έπικοινωνιακόν και Έπιμορφωτικόν Ίδρυμα «Ό Άγιος Νικήτας ό Νέος», *Προσκλητήριο τής Έκκλησίας τών Σερρών*, Γενική επίμελεια Μητροπολίτης Σερρών και Νιγρίτης Θεολόγος, Σέρρες 2010, σ. 101. Κ. Παπακυριάκος, *Ιστορία του Νομού Σερρών*, ό.π., σ. 710.

50. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σ. 366. Ζ. Οωμαΐδης, *Ο χείμαρρος και η κοιλάδα των Αγίων Αναργύρων*, ό.π., εικ. σ. 52.

Εικ. 10. Σέρρες, Συλλογή Β. Ι. Τζανακάρη. Μερική άποψη της συνοικίας Κατακονόζι με το οικοδομικό συγκρότημα της Λιόκαλης στο μέσο γειτονιάς. Δεύτερη δεκαετία 20ού αιώνα.

ρικός, με σταδιακή μείωση του ύψους της προς βορρά και δίχως στέγη. Η φαινομενικά περίεργη μορφή του συγκροτήματος της Λιόκαλης οφείλεται προφανώς στη μεγάλη πυρκαγιά και στην πυρπόληση της πόλης από τους Βουλγάρους κατά την αποχώρησή τους το 1913. Η πυρίκαυστη ζώνη της πυρκαγιάς που εκδηλώθηκε στις 28-29 Ιουνίου περιέλαβε τμήμα της συνοικίας των Αγίων Αναργύρων με τη Λιόκαλη όπως δηλώνεται σε σχέδιο του Σερραίου αρχιτέκτονα και ερευνητή Νίκου Νικολάου⁵¹.

Επιτόπια αυτοψία στο υφιστάμενο μετοχιακό συγκρότημα της Παναγίας Λιόκαλης κατέδειξε ότι ο ναός του έχει μακρά ιστορία. Λείψανα από τους τοίχους του ιερού Βήματος προφανώς του αρχικού ναού υστεροβυζαντινών χρόνων⁵² ενσωματώθηκαν στην αψίδα του νεότερου ναού. Αυτή είναι ορατή στις φωτογραφικές λήψεις του 19^{ου}-20^{ου} αιώνα και διατηρήθηκε στον υπάρχοντα ναό του 21^{ου} αιώνα.

Από τη συγκριτική παράθεση των τριών φωτογραφικών λήψεων προκύπτει ότι πριν από το μεταίχμιο του 19^{ου}-20^{ου} αιώνα το μονύδριο της Λιόκαλης διέθετε ευμεγέθη ισόγεια και διώροφα κτίσματα, τα οποία όμως καταστράφηκαν στο μεγαλύτερο τμήμα τους κατά τη μεγάλη πυρ-

51. Βλ. σχέδιο του Ν. Ζ. Νικολάου (*Σκαπανείς της ιστοριογραφίας και προβλήματα της ιστορίας των Σερρών*, Θεσσαλονίκη 1964, πίν. ΙΙΙ).

52. Αυτός αποτελεί θέμα ιδιαίτερης μελέτης μας.

καγιά της πόλης των Σερρών το 1913.

Επανερχόμαστε στην εξιστόρηση των αγιοζωνιτών πατέρων που κάνουν λόγο για τη μεταφορά της αγίας Ζώνης από τη Λιόκαλη και την προσκύνηση του κειμηλίου στην Παλαιά Μητρόπολη των Αγίων Θεοδώρων: «||⁶M:[ετόχιον] τῆς ἐλαιόκαλης ... ἐφώρησεν ὁ ἅγιος Σ:[ερρών] τόν ἀρχιερατικόν μαντίαν ὁμοίως ||⁷ καί ὄλον τό Ἱερατίον ἐστολισμένον, ὅτε Κ:[ῦρ] Ἰάκωβος ἔλαβεν ἐνεχειρῶς τήν ἁγίαν ||⁸ Ζώνην καί μετὰ ψαλμῶν καί ὠδῶν πνευματικόν ἤλθομεν εἰς τήν μητρόπολιν ||⁹ Καί ἐκεῖσε ἔγινεν ἀσπασμός περίπου ἀπό δύο ὥρας, ...». Ἡ διαδρομή της πομπῆς παραμένει ἀγνωστή. Πολύ πιθανή εἶναι ἡ ἐπιλογή σύντομης πορείας μέσω της συνοικίας των Αγίων Αναργύρων, ἡ διάβαση του ομώνυμου χεμάρρου ἀπό τήν ξύλινη γέφυρα (αριθ. 22), ἡ εἴσοδος στην πόλη μέσω της Βασιλικῆς Πύλης (αριθ. 9)⁵³ καί ἡ σύντομη διαδρομή ἕως τον ναό των Αγίων Θεοδώρων (αριθ. 31), ὅπως οἱ θέσεις τους δηλώνονται στο τοπογραφικό του Πέτρου Παπαγεωργίου (εικ. 11)⁵⁴.

Ἡ Παλαιά Μητρόπολη δηλώνεται ὡς ορθογώνιο κτίσμα με τήν ἐνδειξη «griech.[ische] Kathedrale» καί ἡ θέση της προσδιορίζεται στο ἀνατολικό τμήμα της τειχισμένης περιοχῆς της πόλης, ὅπως φαίνεται στο χειρόγραφο σχέδιο του Chabert (εικ. 5)⁵⁵. Ἐπιπλέον, ὁ ναός φέρει τήν ὀνομασία «ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ» στο σχέδιο του Πάχαδου (εικ. 7)⁵⁶.

Ἡ ἀνέγερση του ναοῦ των Αγίων Θεοδώρων χρονικά προσδιορίζεται στην τελευταία εικοσαετία του 10^{ου} ἢ τήν πρώτη του 11^{ου} αἰῶνα⁵⁷. Αἰῶνες ἀργότερα, τήν ἐποχή που τον επισκέπτονται οἱ αγιοζωνίτες πατέρες, ὁ ναός εἶχε δεχθεῖ ἕνα πρόσφατο πλήγμα στις 29 Ἰουνίου 1849, ὅταν καταστράφηκε ἡ στέγη καί το τέμπλο του ἀπό τή μεγάλη πυρκαγιά που κατέκαυσε ἐπτά συνοικίες, τὸ ἕνα τέταρτο της πόλης των Σερρών⁵⁸.

53. Ο Νικόλαου (Σκαπανεὶς τῆς ἱστοριογραφίας τῶν Σερρών, ὅ.π., πίν. IV, VI) τήν ὀνομάζει Πύλη των Μοναχῶν.

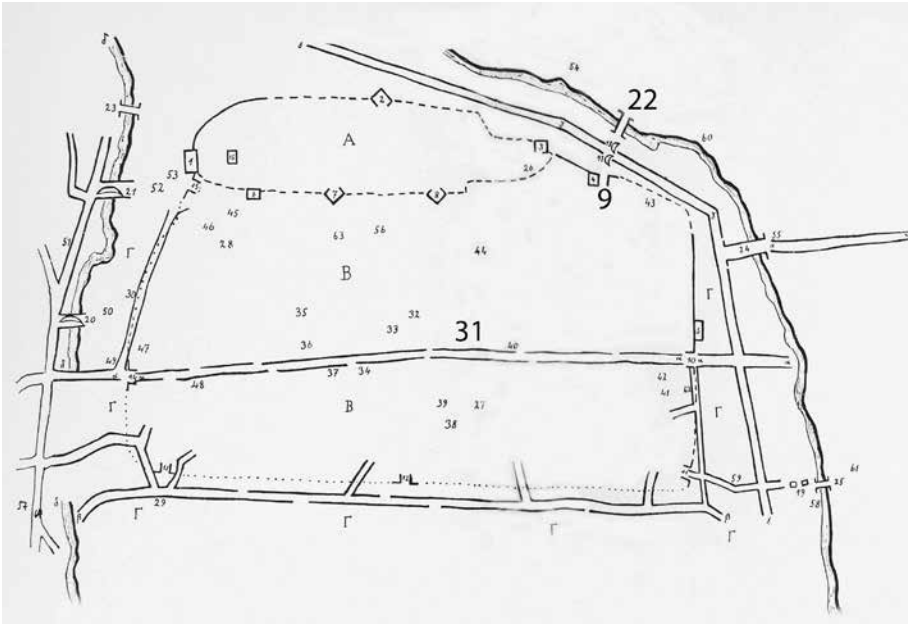
54. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αἱ Σέρραι καί τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰ Σέρρας*, ὅ.π., σ. 19, πίν. I.

55. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, «Σέρρες, ἱστορία καί ἀστικός χώρος», ὅ.π., σ. 39, πίν. 18.

56. Ὁ.π., σ. 45, πίν. 32.

57. Στ. Δαδάκη, «Συμβολή στην οἰκοδομική ἱστορία του ναοῦ των Αγίων Θεοδώρων Σερρών», *Ναός Περικαλλῆς. Ψηφίδες ἱστορίας καί ταυτότητας του Ἱεροῦ Ναοῦ των Αγίων Θεοδώρων Σερρών*, Ἐπιμέλεια Β. Πέννα, Ἱερά Μητρόπολις Σερρών καί Νιγρίτης, Σέρρες 2013, σ. 168, 177, 188-189, 191. Κ. Τσουρῆς, «Ἡ χρονολόγηση της Παλαιᾶς Μητροπόλεως Σερρών», *Αφιέρωμα στον Ἀκαδημαϊκό Παναγιώτη Λ. Βοκοτόπουλο. Ἀρχιτεκτονική, Γλυπτική, Μικροτεχνία, Ποικίλα, Ψηφιδωτά, Χειρόγραφα, Τοιχογραφίες, Εἰκόνες*, Ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Β. Κατσαρός, Α. Τούρτα, Ἀθήνα 2015, σ. 104.

58. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αἱ Σέρραι καί τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰ Σέρρας*, ὅ.π., σ. 24-25. *Προσκυνητάριον τῆς ἐν Μακεδονία παρὰ τῇ πόλει Σερρών Σταυροπηγιατικῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου*, συνταχθὲν παρὰ τοῦ Χριστοφόρου

Εικ. 11. Π. Παπαγεωργίου. Τοπογραφικό διάγραμμα της πόλης των Σερρών, 1894. 9. Βασιλική Πύλη ή Πύλη των Μοναχών, 22. Ξύλινη γέφυρα, 31. Παλαιά Μητρόπολη Αγίων Θεοδώρων.

Ενδεικτικές του απόηχου της καταστροφής της πόλης είναι ορισμένες επιστολμαίες μαρτυρίες, όπως του Βατοπαιδινού μοναχού Νικηφόρου προς τη μονή της μετανοίας του (20 Ιουλίου 1849)⁵⁹ και του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου προς το πούμνιό του (10 Ιουλίου 1850)⁶⁰. Η ανά-

⁵⁹ Ίεροδιδασκάλου καὶ Ἡγουμένου αὐτῆς, ἐν Λευψία 1904, σ. 55. Ν. Ζ. Νικολάου, *Σκαπανεὶς τῆς ἱστοριογραφίας τῶν Σερρῶν*, ὅ.π., σ. 37. Γ. Καφταντζής, *Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς περιφέρειᾶς τῆς*, τόμ. Τρίτος, ὅ.π., σ. 385. Π. Θ. Πέννας, *Ἱστορία τῶν Σερρῶν*, ὅ.π., σ. 492. Ο ἴδιος, «Το Χρονικό της φωτιάς», *Σερραϊκά Χρονικά* 9 (1982-1983), σσ. 179-184. Β. Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ἱστορία τῶν Σερρῶν*, τόμ. Β', Σέρρας 1995, σσ. 52-53, 55, 58. Γ. Καφταντζής, *Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς περιφέρειᾶς τῆς*, τόμ. Τρίτος, ὅ.π., σ. 27, σημ. 46. Ν. Ζ. Νικολάου, «Ἡ μεγάλη πυρκαγιά του 1849», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 1 (1992), σσ. 138-141. Γ. Κουτζακιώτης, «Ἡ μεγάλη πυρκαγιά τῶν Σερρῶν (1849). Νέα στοιχεία ἀπὸ Γαλλικὰ ἀρχεῖα», *Σερραϊκά Χρονικά* 14 (2002), σσ. 85-94.

⁵⁹ Γ. Καφταντζής, *Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν καὶ τῆς περιφέρειᾶς τῆς*, τόμ. Τρίτος, ὅ.π., σ. 338, 385, σημ. 334. Δ. Μέλφος, «Ἡ μεγάλη πυρκαγιά τῆς πόλεως Σερρῶν τῆς 28ης Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1849», *Σερραϊκὸν Ἡμερολόγιον* 1939, σ. 60-62.

⁶⁰ Δ. Καλαβακίδου, *Ἐγγραφα διάφορα Ἀρχιερατικά, ἐκδιδόμενα ἀπὸ μέρους τοῦ Πανιερωτάτου Ἁγίου Μελενίκου κυρίου Διονυσίου ἀπὸ τοῦ 1849 σωτηρίου ἔτους [Ἐγγραφα προτρεπικὰ ἢ συμβουλευτικὰ]*, Βιβλιοθήκη Ἱερᾶς Μ. Ἰβήρων, ἀριθμ. χφου 1951, σ. 7.

μνηση από την πυρκαγιά και τις φθορές που αυτή προκάλεσε στο ναό των Αγίων Θεοδώρων παρέμεινε ζωντανή για μεγάλο χρονικό διάστημα, οπότε καταγράφηκε από τον Γάλλο Ιησουίτη ιερέα της αποστολής των Λαζαριστών Καβάλας Casimit Hyper, ο οποίος επισκέφθηκε τις Σέρρες τον Μάιο του 1888⁶¹.

Ο ναός των Αγίων Θεοδώρων ανακαινίστηκε σύντομα, μόλις το 1852⁶². Έτσι, κατά την υποδοχή της Αγίας Ζώνης που έγινε την Κυριακή 20 Ιουνίου 1855, οι αγιοζωνίτες πατέρες βρέθηκαν στο προσφάτως διαμορφωμένο εσωτερικό του ναού. Μερική άποψη από τον χώρο του μεσαίου κλίτους και του ιερού Βήματος με το νεότευκτο τέμπλο και την τοιχογραφία του Ευαγγελισμού της Παναγίας διασώζεται σε φωτογραφική λήψη (ΧΑΕ 3362), η οποία έγινε στο πλαίσιο της αποστολής του Γ. Λαμπάκη το έτος 1902 (εικ. 12)⁶³.

Οι αγιοζωνίτες πατέρες είναι πολύ πιθανό ότι επανήλθαν στο ναό των Αγίων Θεοδώρων κατά τη διάρκεια δύο επόμενων επισκέψεών τους στις Σέρρες. Αυτό φανερώνουν οι ισάριθμες και ακριβώς χρονολογημένες επιστολές τους από την πόλη προς τη Μονή της μετανοίας τους (26 Αυγούστου 1855⁶⁴ και 15 Σεπτεμβρίου 1855⁶⁵). Μία ακόμη επίσκεψη βεβαιώνεται στο ίδιο χρονικό διάστημα πριν το 1860, όπως προκύπτει από την αχρονολόγητη επιστολή-πρόσκληση του μητροπολίτη Σερρών Ιακώβου που προαναφέραμε⁶⁶. Ο ναός καταστράφηκε ολοσχερώς στη μεγάλη πυρκαγιά του 1913. Η έκταση της φωτιάς και οι συνέπειές της στην πόλη και στη ζωή των κατοίκων της είναι συγκρίσιμες με την πυρκαγιά της πόλης της Θεσσαλονίκης το 1917⁶⁷.

Ο αγιοζωνίτης Ευθύμιος συνεχίζει τη διήγησή του με τα γεγονότα της επόμενης ημέρας, που προσδιορίζεται στη Δευτέρα 21 Ιουνίου 1855, δίνοντας την προσωπική του ερμηνεία: «||²⁰ Όμως η παρησία οποῦ ἐγένινε

61. Γ. Κουτζακιώτης, «Ένα ταξίδι στις Σέρρες το Μάη του 1888 (Ο καθολικός ιερέας της Καβάλας επισκέπτεται την πόλη)», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 1 (1992), σ. 107.

62. Κ. Τσουρής, «Η χρονολόγηση της Παλαιάς Μητροπόλεως Σερρών», ό.π., σ. 97.

63. Ο Λαμπάκης απαθανάτιστηκε καθισμένος σε στασίδι στο δεξί άκρο της φωτογραφίας. Πρβλ. Γ. Λαμπάκη, «Κατάλογος Φωτογραφιών», *Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 9 (1910), σ. 49. Ο ίδιος, «Περιηγήσεις», *ΔΧΑΕ* 5 (1905), σ. 49. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Τρίτος, ό.π., σ. 33. Ν. Πεταλωτής, *Το αποτεφρωθέν κατά την καταστροφή του 1913 ξύλινο τέμπλο του μητροπολιτικού ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών και οι εικόνες του*, Σέρρες 2012, σσ. 6, 8, εικ. 1.

64. AMB, Κώδιξ Αγιορείτικης Αλληλογραφίας 14, φ. 405α.

65. AMB, Κώδιξ Αγιορείτικης Αλληλογραφίας 14, φ. 416α.

66. AMB, Κώδιξ Αγιορείτικης Αλληλογραφίας 14, φ. 421α-β.

67. Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία βλ. Ch. K. Papastathis, E. A. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki*, On the 30th anniversary of our co-operation wit Munic RE, E. N. Manos Ltd, Thessaloniki 2010.

ΣΕΡΡΑΙ. Μητροπολιτικός ναός των αγίων Θεοδώρων. ΧΑΕ 3362 ✓

Εικ. 12. Ιστορικά και Φωτογραφικά Αρχεία Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου. ΧΑΕ 3362, άποψη του εσωτερικού του ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών. Αποστολή Γ. Λαμπάκη, 1902.

εις τήν Π^1 προαυτήν δέν τήν ένθυμείτε κανείς νά ἔγινεν ἄλλην φοράν, ὥστε διήγησεν τοὺς Π^2 ἀπίστους εἰς μῆσος μέγα κατά τῶν χριστιανῶν. Διότι τήν νύκτα ἐκείνην πρὸς τό Π^3 ἑξημέρομα τῆς δευτέρας προέκοψαν τά νερά τῆς πόλης, καί ἔβαλον πύρ εἰς τόν Π^4 φόρον τῆς πόλεως εἰς τό

πλέον κρίσιμον τόπον, όπου άπετεφρώθησαν περίπου τριά- ΙΙ²⁵ κοντα έργαστήρια Χριστιανικά και Έβραϊκά».

Η περιγραφή προσλαμβάνει ιδιαίτερη βαρύτητα για την τοπογραφία και το εμπόριο σε μια από τις σημαντικότερες καμπές της ιστορίας των νεοτέρων χρόνων της πόλης των Σερρών. Το ενδιαφέρον συγκεντρώνει η αναφορά στον «ΙΙ²⁴ φόρον τής πόλεως εις τό πλέον κρίσιμον τόπον». Αυτός αποτελούσε προφανώς σημείο αναφοράς παλαιό και με βαρύνουσα σημασία, το οποίο συνδέεται με την τουρκική αγορά, γνωστή και ως «παζάρι του σουλτάνου»⁶⁸. Σε αυτό προφανώς οδηγούσε οδός με αφητηρία την «πόρτα του φόρου», η οποία τοποθετείται στη δυτική περίμετρο των τειχών της πόλης⁶⁹. Η θέση του φόρου προσδιορίζεται στην παλαιά αγορά της πόλης, η οποία περιέβαλε το Εσκή ή Αττίκ Τζαμί (1385) και το Μπεξεστένι (1494), καταλαμβάνοντας την ευρύτερη περιοχή από την πλατεία Ελευθερίας⁷⁰. Η περιοχή διατήρησε τον χαρακτήρα της στη νέα χάραξη της πόλης μετά την πυρκαγιά του έτους 1913⁷¹.

Κάποιο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία λειτουργίας υποτυπώδους ως φαίνεται πυροσβεστικής υπηρεσίας: «ΙΙ²⁵ ... και εάν δέν πρόφθανεν ό άγιος Σ:[ερρών] μέ ταίς ΙΙ²⁶τουλούμπαις, άς έχουσιν έπειτίδες διά τάς τοιαύτας περιστάσεις, ήθελον αί φλόγες κάμη ΙΙ²⁷μεγίστην ζημίαν».

Στο τέλος της εξιστόρησης των γεγονότων, ο πνευματικός Ευθύμιος συμπληρώνει: «ΙΙ²⁸ Καί κατά τόν παρόν ήσυχάζομεν, διά τάς περιστάσεις δέν ψάλλωμεν κανέν (sic) άγιασμόν». Η ημέρα ανάπαυσης των αγιοζωνιτών πατέρων προσδιορίζεται στη Δευτέρα 21 Ιουνίου 1855. Την επομένη ημέρα, Τρίτη, έγινε το σημείωμα: «ΙΙ¹ Ιουνίου 22. ήμ.[έρα] 3η ΙΙ² βιαστικώς.» στην τέταρτη σελίδα της επιστολής (φ. 422β).

Συμπερασματικά, η επίσκεψη των αγιοζωνιτών πατέρων της μονής Βατοπαιδίου στις Σέρρες το χρονικό διάστημα από την Κυριακή 20 έως

68. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Τρίτος, ό.π., σ. 319.

69. Π. Π. Παπαγεωργίου, *Αί Σέρραι και τὰ προάστεια, τὰ περι τὰ Σέρρας*, ό.π., σ. 20.

70. Συνολική εικόνα του παλαιού εμπορικού κέντρου των Σερρών και της καταστροφής του από πυρκαγιά το έτος 1630 διασώζεται στη Χρονογραφία του Παπασυναδινού. Βλ. Γ. Καφταντζής, *Η Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού*, Ίερά Μητρόπολη Σερρών και Νιγρίτης, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 53-55.

71. Βλ. Α. Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, «Η «νέα αγορά» των Σερρών. Πολεοδομικοί και κοινωνικοί μετασχηματισμοί κατά το μεσοπόλεμο», *Σεραϊκά Σύμμεικτα* 2 (2013), σ. 125, 129-130. Ε. Παναγιωτόπουλος, Γ. Καριώτης, Γλ. Καριώτου, «Η αγορά της πόλης των Σερρών πριν και μετά την καταστροφή του 1913. Μια χαρτογραφική προσέγγιση», *Σέρρες 1900-1940. Χώρος και Ιστορία*, Επιστημονική επιμέλεια Α, Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α. Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, Τμήμα Εκδόσεων και Βιβλιοθήκης ΤΕΙ Σερρών, Σέρρες 2008, σσ. 115-116, 118-119, 124, 129.

την Τρίτη 22 Ιουνίου 1855, όπως προκύπτει από έγγραφο του αρχείου της, υποδηλώνει τους στενούς δεσμούς της Μονής με τις Σέρρες. Οι επαφές τους ήταν σταθερές επί αιώνες, καθώς η Μονή κατείχε ιδιοκτησίες μέσα στην πόλη, καθώς επίσης και σε περιοχές της εύφορης πεδιάδας της. Αναφορά στις ιδιοκτησίες της Μονής μέσα στην πόλη έγινε σε προηγούμενο μέρος του άρθρου μας. Μερικά από τα πλέον γνωστά μετόχια της Μονής στην πεδιάδα είναι τα ακόλουθα: η μονή των Αγίων Αναργύρων στην Κορμίστα (10^{ος}-11^{ος} ή 14^{ος} αιώνας), το κελλύδριο της Θεοτόκου της Βοδίτζας στο Μικρό Σούλι (13^{ος}-14^{ος} αιώνας)⁷², αμπέλια, μύλοι και χωράφια κοντά στην πόλη και στο χωριό Θολός (χρυσόβουλλα Στεφάνου Δουσάν, 1346 και Απρίλιος 1348)⁷³, το μετόχι του Αγίου Δημητρίου εκτός του κάστρου των Σερρών (χρυσόβουλλο του Βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου, Σεπτέμβριος 1356)⁷⁴, μέρος «τοῦ στασιδίου τῶν ἰχθύων τοῦ Ρωσομύτη» (1528) στην περιοχή Ζιχνών (:), εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης στη θέση Ξυλοπηγάδια Πεντάπολης (1534)⁷⁵, στη Ζαβερνίκια, στο Σδραβίκι και στο Χωτιλίβος⁷⁶.

Τα παραπάνω όριζαν ένα ευρύ πλαίσιο όπου κινούνταν μέλη της αδελφότητας της Μονής, στα οποία συναριθμούνται οι αγιοζωνίτες πατέρες. Η επίσκεψη των τελευταίων στις Σέρρες το χρονικό διάστημα από τις 20 έως τις 22 Ιουνίου 1855 υπήρξε η αφορμή για την επιστολή που οι ίδιοι απέστειλαν στη μονή της μετανοίας τους και η ευκαιρία για την περιγραφή μιας άγνωστης πτυχής από την ιστορία των νεότερων χρόνων της πόλης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αρχείο μονής Βατοπαιδίου, Κώδιξ Αγιορειτικής Αλληλογραφίας 14, φ. 421α-β.

Τὴν ὑμετέραν Πανοσιότητα ἀδελφικῶς ἀσπαζόμεθα.

φ. 421α Π¹ Καί μετὰ τοὺς ἀδελφικούς μας ἀσπασμούς, χάριτι θεία διὰ τῆς Χαριτωβρύτου Π² Τιμίας Ζώνης ἐφθάσαμεν τῇ Παρασκευῇ ἐσπέρας

72. Σ. Πασχαλίδης, «Ἐπίμετρο. Τά ἀγιορειτικά μετόχια στήν Ἀνατολική Μακεδονία», ὅ.π., σσ. 484-485. Σ. Πασχαλίδης, «Α. Μητρόπολη Δράμας», ὅ.π., σσ. 60-64. Ο ἴδιος, «Γ. Μητρόπολη Ζιχνών και Νευροκοπίου», ὅ.π., σσ. 207-208.

73. Fr. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*, ὅ.π., σ. 338, αρ. 125. *Actes de Vatopédi, v. II, De 1330 à 1376*, ὅ.π., σ. 201, αρ. 93 και σ. 215, αρ. 97.

74. *Actes de Vatopédi, v. II, De 1330 à 1376*, ὅ.π., σ. 261, αρ. 108. Σ. Πασχαλίδης, «Ἐπίμετρο. Τά ἀγιορειτικά μετόχια στήν Ἀνατολική Μακεδονία», ὅ.π., σ. 484.

75. Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Τά οικονομικά τῶν ἐπισκόπων στίς πρώτες δεκαετίες τοῦ 16^{ου} αἰῶνα καί ἡ περίπτωση τοῦ Γενναδίου Σερρών», *Σύμμεικτα* 16 (1998), σ. 273-274.

76. Ἰ. Ἀ. Παπάγγελος, «Τά μετόχια στήν Ἑλλάδα, Μικρά Ἀσία, Βουλγαρία καί Σερβία», ὅ.π., σσ. 88, 327, σημ. 43-45.

εἰς τό Τσαΐασι καί ἐμεί- ||³ ναμεν τό ἑσπέρας ἐκεῖνο, εἰς τό Χάνι τοῦ λιμέ-
 νος ἐκεῖνου. ὅπου ἦλθον ζῶα ||⁴ πολλά, ἅτινα φέρουσι χωρτάρια ἐκεῖσεν.
 καί ἐπέβημεν εἰς αὐτόν καί τό Σάββατον ||⁵ περί ὥραν ἑσπερινήν ἦλθο-
 μεν εἰς τήν Ἀγχυνοῦ, καί καταλύσαμεν εἰς τόν οἶκον ||⁶ τοῦ Βασιλείου
 Τζουριαπτοῦ. Καί τήν Κυριακήν τό προί μετά τήν λητουργίαν ||⁷ ἐψάλα-
 μεν ἓν κοινόν ἁγιασμόν εἰς ἐκκλησίας, καί μετά ἐγεύθημεν εἰς δόξαν ||⁸
 Θεοῦ καί μετά τό γεῦμα ἐπέβημεν εἰς τά Καράβια τοῦ Ἀγχυνοῦ ἡ ὥρα ἦν
 Τρίτη ||⁹ τῆς ἡμέρας καί εἰς τās ἑπτὰ κατευδόθημεν εἰς τό μέρος ὁποῦ μās
 περιμένον ||¹⁰ ἐπήτιδες σταλέντα Ζῶα ἵνα μετακόμισωσι τά περι ἡμῶν
 πράγματα καί τήν ἁγίαν ||¹¹ Ζώνην, καί εἰσήλθομεν εἰς τό τσεφλίκιον τῆς
 Βερτζενῆς, ὅπου μās περιμένον ||¹² οἱ πρόκριτοι τῆς [πόλε]ως ἔφιπποι πε-
 ρίπου τῶν ἑβδομήκοντα, ἔπειτα λαβόντες τῆς ὁδοῦ ||¹³ μās προηπήντουν
 παραλλήλως, ὅταν ἐφθάσαμεν πλησίον τῆς πόλης ἐξῆλθον σχε- ||¹⁴ δόν
 ὅλη ἡ πόλις εἰσαπάντησιν τῆς ἁγίας Ζώνης, καί δραμῶντες εἰσήλθομεν
 εἰς τό Με- ||¹⁵ τόχιον τῆς Κ.[οσύνιτσα]ς ὅπου ὁ ἅγιος Σ:[ερῶν] μέ τόν
 κλῆρον του ἐπερίμενον ἡμās εἰς τό ῥηθέν ||¹⁶ Μ:[ετόχιον] τῆς ἐλαιόκαλης,
 καί ἐκεῖ ἐφώρησεν ὁ ἅγιος Σ:[ερῶν] τόν ἀρχιερατικόν μαντίαν ὁμοίως
 ||¹⁷ καί ὄλον τό Ἱερατίον ἐστολισμένον, ὅτε Κ:[ῦρ] Ἰάκωβος ἔλαβεν ἐνε-
 χεῖρως τήν ἁγίαν ||¹⁸ Ζώνην καί μετά ψαλιῶν καί ὠδῶν πνευματικόν
 ἦλθομεν εἰς τήν μητρόπολιν ||¹⁹ Καί ἐκεῖσε ἔγινεν ἀσπασμός περίπου ἀπό
 δύο ὥρας, ἔπειτα ἐπήγαμεν εἰς ἐτομασμένον ||²⁰ ἐπείτιδες δι' ἡμās τόπον,
 ὅπου ἐκατελήσαμεν. Ὅμως ἡ παρησία ὁποῦ ἔγινεν εἰς τήν ||²¹ προαυτήν
 δέν τήν ἐνθυμεῖτε κανεῖς νά ἔγινεν ἄλλην φοράν, ὥστε διήγηρεν τοῦς ||²²
 ἀπίστους εἰς μῆσος μέγα κατά τῶν χριστιανῶν. Διότι τήν νύκτα ἐκεῖνην
 πρὸς τό ||²³ ἐξημέρομα τῆς δευτέρας προέκοψαν τά νερά τῆς πόλης, καί
 ἔβαλον πύρ εἰς τόν ||²⁴ φόρον τῆς πόλεως εἰς τό πλέον κρίσιμον τόπον,
 ὅπου ἀπετεφρώθησαν περίπου τριά- ||²⁵ κοντα ἐργαστήρια Χριστιανικά
 καί Ἑβραϊκά, καί εἰς δέν πρόφθανεν ὁ ἅγιος Σ:[ερῶν] μέ ταῖς ||²⁶ του-
 λούμπαις, ἅς ἔχουσιν ἐπείτιδες διά τās τοιαύτας περιστάσεις, ἦθελον αἰ
 φλόγες κάμη ||²⁷ μεγίστην ζημίαν, καί ταῦτα μέν τά μέλλοντα παρόντα, τά
 δέ μέλλοντα ὁ Θεός οἶδεν φ. 421β ||²⁸ Καί κατά τόν παρόν ἡσυχάζομεν,
 διά τās περιστάσεις δέν ψάλλωμεν κανέν ἁγιασμόν. ||²⁹ Καί ταῦτα μέν
 ἐπί τοῦ παρόντος, δι[α]τελοσίν ||³⁰ Τῆς ὑμετέρας Πανοσιότητος: Εὐχέτης:
 Εὐθύμιος Πνευματικός καί ||³¹ οἱ σύν ἐμοί ἀδελφοί.

φ. 421β ||¹ λάβετε δέκα πησθηαῖς διά τά μολάρια δέκα λουριά διά
 καπίστρια ||² πέντε ζευγάρια λουριά διά τά ζεγγύρι καί ἑβδομήκοντα
 ὀκάδες ||³ ῥύζι, ἀπό τόν Καπιτήν Παναγιώτη Τσηριώτη. πρὸς ἑκατόν δέ-
 κα ἐπ ||⁴ τά παράδες τήν ὀκά. Καί εἴκοσι γρόσια κερᾶ ἕως τό Τσαΐασι. τό
 δέ κου ||⁵ μέρικι ξέχωρα. οἱ αὐτοί...

φ. 422β ||¹ Εὐθυμίου Πνευματιοῦ ||² 1855

NIKOLAOS M. BONOVAS

DIE ÜBERFAHRT DER MÖNCHE MIT DEM HEILIGEN
GÜRTEL DER GOTTESMUTTER VOM VATOPAIDI
KLOSTER (ATHOS) NACH PANAGIA LIOKALI (SERRES)
UND DER STADTBRAND VON SERRES (1855)

Zusammenfassung

Jeder, der die Geisteskultur der neueren Zeit in Nordgriechenland untersucht, bemerkt die Kontinuität, die bei der Verbindung zwischen der Stadt Serres und dem athonitischen Kloster Vatopaidi hervorsticht. Auf den ersten Blick erscheint diese Verbindung als unmittelbare Folge der zahlreichen alten Besitztümer (Häuser, Mühlen, Weingärten, Äcker) des Vatopaidi Klosters in der Stadt und seiner Umgebung schon ab dem 14. Jahrhundert und auch der vielen Reisen der Mönche mit dem Hl. Gürtel der Gottesmutter aus dem Kloster Vatopaidi (Agiozonites) im 19. Jahrhundert. Solche Besuche der Mönche umfassten die weitere Umgebung der Stadt Serres und eine Vielzahl von christlichen Kirchengemeinden des Balkans und Kleinasiens. Im vorliegenden Artikel werden diese Verhältnisse von allen Seiten, soweit es uns in den Beständen des Archivmaterials des athonitischen Klosters möglich war, durchleuchtet. Genauer gesagt existieren noch unpublizierte Kodizes von Briefen, sowie Finanzbücher mit der Buchhaltung des Klosters, welche in der Vergangenheit teils veröffentlicht wurden.

Was umso verwunderlicher ist und an dieser Stelle erstmals dargestellt wird, ist die Tatsache, dass die gegenseitige lebendige Verbindung zwischen Serres und Vatopaidi sich gerade erst im 19. Jahrhundert dauerhaft festigt und sich selbst in den Briefen des Agiozonites als beständig zeigte. Sie erhalten zu jener Zeit neue Impulse und können auf allen Wegen zurückverfolgt werden. In diesem Lichte stehen und erscheinen auch die Besuche der Agiozoniten, deren Briefe ein interessantes Zeitzeugnis darstellt. Dank eines Briefes des Agiozoniten Euthimios aus Serres (22. Juni 1855), der mit besonderer Aufmerksamkeit hier analysiert wird, gewinnt man einen guten Eindruck über die kurze Reise vom Berg Athos nach Serres. Darüberhinaus werden byzantinische Monumente in der Stadt Serres genannt, wie die Kathedrale Hl. Theodoroi und die Kirche Panagia Liokaki, die der Gottesmutter gewidmet ist und dem Kloster Panagia Eikosifoinissa auf dem Berg Paggaios gehört. Eine Reihe von Postkarten, Aufnahmen und Stadtplänen der Stadt Serres (19. und 20. Jh.) aus den

Sammlungen von Vassileios Kaftantzis und Vassileios Tzanakaris in Serres, und auch eine Stadtkarte aus der Kartensammlung des Kriegsarchivs in Wien (1832), die kürzlich publiziert wurden, weisen deutlich auf den klösterlichen Gebäudekomplex hin und bilden den Ausgangspunkt der Erzählung über die Geschichte des Klostersgutes Panagia Liokali. Der Brief von Euthimios bildet ein interessantes Dokument, das gleichfalls ein Zeugnis über einen Brand ablegt, der in der Fachliteratur bisher völlig unbekannt blieb. Der sich im Dokument bezeugte Brand ruinierte im Jahr 1855 sowohl christliche als auch jüdische Werkstätten, die sich in einem kleinen Teil des zentralen Marktes von Serres befanden. Der Brand wurde jedoch daraufhin vom Metropoliten Jacob dem II. mit Hilfe der lokalen Feuerwehr und auch freiwilligen Helfern gelöscht.

Wenn man das Archivmaterial im Kloster Vatopaidi richtig einschätzt, dann erscheint die Orthodoxie als selbstverständlich. Davon zeugen ebenfalls auch Faktoren, die sich miteinander in voller Harmonie befinden, so dass die Orthodoxie in einer fremden Umgebung bewahrt werden konnte. In diesem Prozess spielte der Hl. Berg Athos eine erstrangige Rolle.